

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο Κρητικός μελοποιός και υμνογράφος
Άγγελος Γρηγόριος

Άντρεα Χ. Παναγιώτου

Επιβλέπουσα: Φλώρα Κρητικού, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

ΑΘΗΝΑ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2020

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο Κρητικός μελοποιός και υμνογράφος Άγγελος Γρηγόριος

Άντρα Χ. Παναγιώτου

A.M.: 1569201400056

Τριμελής Επιτροπή: **Φλώρα Κρητικού**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
(Επιβλέπουσα)
Αχιλλέας Χαλδαιάκης, Καθηγητής
Θωμάς Αποστολόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Σημείωμα της συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί πτυχιακή εργασία η οποία συντάχθηκε για το Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε προς εξέταση τον (Ιούνιο) του (2020). Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Οι απόψεις που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία εκφράζουν αποκλειστικά την συγγραφέα και όχι την επιβλέπουσα Καθηγήτρια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	7
Α. Πηγές.....	7
Β. Βιβλιογραφία.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ – Βιογραφία.....	13
1. Βιογραφικά στοιχεία περί του Αγγέλου Γρηγορίου.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ – Εργογραφία.....	17
2.1 Το μελοποιητικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου.....	17
2.2. Το υμνογραφικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου.....	23
2.3. Το κωδικογραφικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου.....	27
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ- Μορφολογία των καλοφωνικών συνθέσεων.....	30
2.1 Μορφολογική ανάλυση μαθημάτων Αγγέλου Γρηγορίου.....	30
Συμπεράσματα μορφολογικής ανάλυσης.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ - Ανάλυση επιλεγμένης σύνθεσης.....	60
2.1. Ανάλυση της καλοφωνικής σύνθεσης Τω της σοφίας αλιευτικό καλάμω του Αγγέλου Γρηγορίου.....	60
2.2.1. Χρήση των θέσεων.....	61
2.2.2. Τα «ασυνήθιστα» σχήματα.....	62
2.2.3. Οι ερυθρές παραλλαγές.....	65
ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	70
ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.....	73

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το καλοκαίρι του έτους 2019, έπειτα από αρκετές συζητήσεις με την καθηγήτριά μου Φλώρα Ν. Κρητικού, μου προτάθηκε ως θέμα διπλωματικής εργασίας, σύμφωνα με τα δικά μου ενδιαφέροντα αλλά και τις γνώσεις στη Βυζαντινή και την Ευρωπαϊκή μουσική, το υμνογραφικό και μελοποιητικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου. Η ενασχόληση μου με αυτόν τον συνθέτη αποτέλεσε για μένα μεγάλη πρόκληση δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας συνειδητοποίησα την ερευνητική διαδικασία και γνωρίστηκα με το ερευνητικό πεδίο της Βυζαντινής Μουσικολογίας.

Η διπλωματική εργασία που ακολουθεί, διαρθρωμένη σε δύο μέρη, προσπαθεί να φέρει στο φως με όλη την δυνατή ακρίβεια στοιχεία για το έργο και την ζωή του Αγγέλου Γρηγορίου. Το πρώτο μέρος της εργασίας αφορά κυρίως σε βιογραφικές πληροφορίες και σε γενικότερη παρουσίαση του έργου του εν λόγω προσώπου. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας αναδεικνύεται κυρίως το τμήμα του έργου του Αγγέλου Γρηγορίου το οποίο συμπεριλαμβάνει τις συνθέσεις των Μαθημάτων, με στόχο η εργασία να παραμείνει ευσύνοπτη και το υλικό εύκολα διαπραγματεύσιμο. Η πρώτη αυτή επικεντρωμένη έρευνα καθιστά σαφές ότι το συνθετικό τουλάχιστον έργο του Αγγέλου μπορεί να αποτελέσει μία εκτενέστερη μελέτη, την οποία ευελπιστώ να ολοκληρώσω στο μέλλον, ίσως στο πλαίσιο μιας μεταπτυχιακής εργασίας.

Ολοκληρώνοντας τον σύντομο αυτό πρόλογο θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια Φλώρα Κρητικού αλλά και όλους τους καθηγητές της Κατεύθυνσης Βυζαντινής Μουσικολογίας για τις γνώσεις και την μεθοδολογία της έρευνας που μου μετέδωσαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πηγές

1. Χειρόγραφοι Μουσικοί Κώδικες

- Βασιλική Βιβλιοθήκη Δανίας, 8ο του αι. ΙΣτ', χειρόγραφο Hans W.Lauremberg
- Βιβλιοθήκη Ιεράς Μονής Σινά 1438, αι. ΙΖ'(1660), χειρόγραφο Γερασίμου Υαλινά
- Βιβλιοθήκη Ιεράς Μονής Σινά 1547, αι. ΙΕ', χειρόγραφο Ιωάννη Πλουσιαδηνού
- Βιβλιοθήκη Ιεράς Μονής Σινά 1566, αι. ΙΕ'(τέλη), χειρόγραφο Αγγέλου Γρηγορίου
- Βρετανική Βιβλιοθήκη Add57942, αι. ΙΕ'(τέλη), πιθανό χειρόγραφο Αγγέλου Γρηγορίου
- I. M. Ιβήρων 976, αι. ΙΣτ'(α' ήμισυ)
- I. M. Ιβήρων 1291, αι. ΙΣτ'(τέλη), χειρόγραφο Ανδρέου Σκορδίλη,
- I. M. Κουτλουμουσίου 436, αι. ΙΣτ'
- Πανεπιστημίου Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark) MS 45, αι. ΙΕ'(τέλη), πιθανό χειρόγραφο Αγγέλου Γρηγορίου

B. Βιβλιογραφία

1. Κατάλογοι Χειρογράφων

Ελληνόγλωσσοι

- Γιαννοπούλου Στ. Εμμανουήλ, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής - Αγγλία, Περιγραφικός κατάλογος των χειρογράφων ψαλτικής τέχνης των αποκειμένων στις βιβλιοθήκες του Ηνωμένου Βασιλείου*, Αθήνα 2008.
- Γιαννοπούλου Στ. Εμμανουήλ, Ταμείον Χειρογράφων Ψαλτικής Τέχνης, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικά Πραγματεία, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, Θεσσαλονίκη 2005.
- Μπαλαγεώργου Κ. Δημητρίου - Κρητικού Ν. Φλώρας, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής - Σινά. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων*

κωδίκων βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων στην βιβλιοθήκη της ιεράς μονής του όρους Σινά, τόμος Α', Αθήνα 2008.

- Στάθη Θ. Γρ, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής - Άγιον Όρος, Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους*, τόμος Γ', Αθήνα 1993.
- Στάθη Θ. Γρ, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής - Άγιον Όρος, Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους*, τόμος Δ', Αθήνα 2015.

Ξενόγλωσσοι

- Schartau B, *Manuscripts of Byzantine Music in Denmark, Codices Graeci Haunienses*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen 1994.

2. Βοηθήματα

Ελληνικά

- Άμαργιαννάκης, Γεώργιος, «Κρητική Βυζαντινή και Παραδοσιακή Μουσική», στον τόμο: *Κρήτη: Ίστορία και Πολιτισμός, Σύνδεσμος τοπικών ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης II*, 1988, 317-332.
- Αμαριώτου. Μ, «*Η περισταμένη*», Επετηρίς Εταιρεία Κρητικών Σπουδών, τόμος Β', 1939.
- Γρ. Αναστασίου, *Τα Κρατήματα στην Ψαλτική Τέχνη*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέτες 12, Αθήνα 2005.
- Γιαννοπούλου Στ. Εμμανουήλ, *Η άνθηση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέτες 11, Αθήνα 2004.
- Γριτσάνης, Παναγιώτης, «Περὶ τῆς τῶν Ἰονίων Νήσων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς κατὰ τὴν παράδοσιν καλουμένης Κρητικῆς», στήν ἔκδοσι: Σπ. Βρετός (ἐκδ.), *Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον*, Παρίσιοι 1868, 326-336.
- Κρητικού Ν. Φλώρας, *Ο Ακάθιστος Ὕμνος στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιία*, Αθήνα 2004.
- -, «Οι μελοποιήσεις της Κυριακῆς προσευχῆς κατὰ τον 16ο και 17ο αι.: μορφολογική μελέτη», *Ζ' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό 'Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικῆς Τέχνης-Μορφολογία-Αισθητική'*, Αθήνα, 18-20 Οκτωβρίου 2018 (υπό ἔκδοσι).
- Παναγιωτάκη. Ν, «*Μαρτυρίες για τη μουσική στην Κρήτη κατὰ τη Βενετοκρατία*», *Θησαυρίσματα*, τόμος 20 (1990) σσ. 9-169.
- Στάθη Θ. Γρ, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινῆς μελοποιίας*, Ίδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Μελέται 3, Αθήνα 1979.

- Χαλδαιάκης. Αχιλλέας, «Άγγελος Γρηγορίου», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια* 1 (2010). σσ. 106-108.

Ξενόγλωσσα

- Adames, Michalis, «An example of Polyphony in Byzantine Music of the Late Middle Ages», *Reports of Eleventh Musicological Society Congress*, Copenhagen, Hansen, 1972, vol. II, p. 737-747.
- Alexandru. M and Schartau. B, «A note on the late Byzantine Ecclesiastical composer Angelos Gregorios sive Gregoriou, a pupil of Manouel Gazes», *Cahiers du Moyen Age Grec et Latin* 64 (1994), σσ. 18-32.
- Conomos, Dimitri, « Experimental polyphony in Late Byzantine Psalmody », *Early Music History* II (1982), pp. 1-16.
- Georghita, Nicolae, “Between Byzantium and Venice. Western Music in Crete”, *Musical Crossroads. Church Chants and Brass Bands at the Gates of the Orient*, Bucharest 2015, 1-29.
- Kritikou, Flora, «The Byzantine compositions of the ‘Symbolon of Faith’», *Psaltike. Neue Studien zur Byzantinischen Musik: Festschrift für Gerda Wolfram*, Wien, Praesens, 2011, 167-186.
- -, “The challenge of writing new poetry and music: the case of the stichera idiomela by Manuel Chrysaphes”, *Creating liturgically: Hymnography and Music, Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music - University of Eastern Finland, Joensuu, Finland 8-14 June 2015*, pp. 177-188.
- -, “Kalophonic settings of Stichera Idiomela in Byzantine and Cypriot Tradition: Points of Convergence and Divergence”, *Proceedings of the Fourth International Conference on Orthodox Church Music, University of Eastern Finland, Joensuu Finland 6-12 June 2011*, The International Society for Orthodox Church Music 2013, pp. 83-99.
- F. Kritikou-F. Thoraval, “The *sui generis* Cretan settings (16th-17th cent.); a case study on Venediktos Episkopopoulos different kinds of compositions», *8th International Musicological Conference ‘Musical and Cultural Osmoses in the Balkans’, Bucharest, 2-6 September 2019* (υπό έκδοση).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη της ζωής και του έργου του Κρητός Αγγέλου Γρηγορίου, ενός μελοποιού και υμνογράφου του β' μισού του ΙΕ' αιώνα, αποτελεί ενδιαφέρον ερευνητικό θέμα με διάφορες προεκτάσεις αναφερόμενες κυρίως με το συνθετικό του έργο και τη σχέση του με την προηγούμενη αλλά κυρίως την μεταγενέστερη αυτού ανάπτυξη της Ψαλτικής Τέχνης στην Κρήτη των δύο τελευταίων αιώνων της Ενετοκρατίας.

Η πρώτη σχετική μελέτη έγινε από τους ερευνητές Μ. Αλεξάνδρου και Β. Schartau στο δημοσιευμένο έργο με τίτλο «*A note on the late byzantine ecclesiastical composer Angelos Gregorios sive Gregorion, a pupil of Manouel Gazes*» (*Cahiers du Moyen Age Grec et Latin* 64 (1994), σσ. 18-32) στο οποίο παρουσιάζεται πλήρως ο αυτόγραφος βεβαιωμένος κώδικας του Σινά 1566, με μεγάλο αριθμό μαθημάτων, μέσω του οποίου ανακαλύπτουμε κάποια στοιχεία τα οποία συνδέονται με τη ζωή και τη δράση του Αγγέλου Γρηγορίου.

Η δεύτερη και εκτενέστερη μελέτη για τον Άγγελο Γρηγόριο γίνεται στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής του Εμ. Γιαννοπούλου *Η άνθηση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)* (Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέτες 11, Αθήνα 2004). Σ' αυτή τη μελέτη παρουσιάζεται κυρίως το έργο του συνθέτη, όπως αυτό φαίνεται μέσα από τους κώδικες Σινά 1566, Σινά 1438, Ιβήρων 976, Ιβήρων 1291, Κουτλουμουσίου 436, Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942, Βασιλικής Βιβλιοθήκης της Δανίας, GKS 3537, και τέλος Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark) 45. Στο ίδιο έργο γίνεται προσπάθεια συγκέντρωσης βιογραφικών πληροφοριών αλλά και απόδοσης των μουσικών χειρογράφων στην γραφίδα του Αγγέλου Γρηγορίου.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά στη ζωή και το έργο του συνθέτη, το οποίο χωρίζεται σε υμνογραφικό, μελοποιητικό και κωδικογραφικό. Το δεύτερο μέρος εξειδικεύεται στην παρουσίαση επιλεγμένων συνθέσεών του, μέσα από τη σχετική μορφολογία και ανάλυση.

Ειδικότερα, τον κύριο όγκο του πρώτου μέρους καταλαμβάνει η παρουσίαση του συνθετικού του έργου, καθώς και τα όσα σχετικά με αυτόν βιογραφικά στοιχεία προκύπτουν από την μελέτη των χειρογράφων πηγών και κάποιων επιμέρους βοηθημάτων που σχετίζονται με την εποχή στην οποία έζησε και τις επιδράσεις που ενδεχομένως δέχθηκε μέσω του δασκάλου του Ανθίμου Γαζή αλλά και σύνολης της περιόδου αυτής στην ενετοκρατούμενη Κρήτη.

Οι σελίδες του δευτέρου μέρους αφορούν αποκλειστικά την παρουσίαση επιλεγμένων συνθέσεων του, όπως αυτές διαφαίνονται μέσα από την μορφολογία και τη σχετική ανάλυση. Επιπλέον, η ανάλυση σε ένα από τα μαθήματα του από τον χειρόγραφο κώδικα Σινά 1566 (φ. 51v) *Τω της σοφίας αλιεντικώ καλάμω* σε δ' ήχο και η ανάδειξη κάποιων ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών του (φράσεων-θέσεων) σ' αυτήν, επιβεβαιώνει πώς ο Άγγελος Γρηγόριος δεν ήταν απλά ένας συνηθισμένος συνθέτης της εποχής του, αλλά ένας καινοτόμος συνθέτης, ο οποίος αποτέλεσε πιθανότατα ένα ισχυρό κρίκο της αλυσίδας εξέλιξης και ανάπτυξης της Ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη αυτής της περιόδου.

Τέλος, πολλές ευχαριστίες οφείλω στην καθηγήτριά μου Φλώρα Ν. Κρητικού γιατί με τη βοήθεια της και τη σωστή της καθοδήγηση κατάφερα να πραγματοποιήσω τον στόχο μου γνωρίζοντας τον κόσμο της έρευνας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου Αχιλλέα Χαλδαιάκη, Θωμά Αποστολόπουλο και Δημήτριο Μπαλαγεώργο για όλα όσα μου έμαθαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Ακόμη, δεν θα ήθελα να παραλείψω να ευχαριστήσω ιδιαιτέρως την γιαγιά μου Αντρούλα και τον παππού μου Πανίκο Μετόχη, αφού αυτό δεν θα ήταν εφικτό χωρίς τη στήριξη τους και την εμπιστοσύνη τους. Τους εκφράζω την απέραντη αγάπη και ευγνωμοσύνη μου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κεφάλαιο Πρώτο: Βιογραφία

1. Βιογραφικά στοιχεία περί του Αγγέλου Γρηγορίου

Ελάχιστα βιογραφικά στοιχεία του Αγγέλου Γρηγορίου είναι γνωστά στην έρευνα. Είναι, ωστόσο, μια πολύ ενδιαφέρουσα προσωπικότητα, καθώς πρέπει να θεωρηθεί ένας εκ των πρώτων εκπροσώπων της άνθησης της Ψαλτικής στην Κρήτη¹. Πιθανότατα υπήρξε σύγχρονος ή λίγο προγενέστερος του άλλου γνωστού Κρητός μελοποιού, Ιωάννου ιερέα του Πλουσιαδηνού, καθώς ο τελευταίος ανθολογεί έργο του Αγγέλου Γρηγορίου σε αυτόγραφο κώδικά του². Ο ίδιος ο Άγγελος Γρηγόριος αναφέρει στο μόνο βεβαιωμένο αυτόγραφό του Σινά 1566 ότι υπήρξε μαθητής του Μανουήλ Γαζή³, γεγονός το οποίο, εκτός από την ίδια την πληροφορία σε πρώτο επίπεδο, τον τοποθετεί στην Κρήτη ήδη πριν τα μέσα του ΙΕ΄ αιώνας, με δεδομένο ότι κατ' αυτήν την περίοδο ο Μανουήλ Γαζής πεθαίνει στην Κρήτη⁴. Πέραν αυτών, δεν είναι γνωστά άλλα στοιχεία για τη ζωή του και τη δράση του, εκτός από μία έμμεση και αμφισβητούμενη πληροφορία βάσει της οποίας σε άγνωστη χρονική στιγμή μετέβη στο Άγιο Όρος όπου έγινε μοναχός και έλαβε το όνομα Αθανάσιος. Συγκεκριμένα, ο συνδυασμός δύο μαρτυριών προερχομένων από μουσικά χειρόγραφα οδήγησαν σε αυτή την υπόθεση. Στο φ. 174r του χειρογράφου 45 του

¹ Βλ. Εμμ. Γιαννοπούλου, *Η άνθηση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέτες 11, Αθήνα 2004, σσ. 75-80. Πρβλ. Αχ. Χαλδαιάκη, «Άγγελος Γρηγορίου», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια* 1 (2010), σσ. 106-108.

² Βλ. Σινά 1547, Μαθηματάριο, ΙΕ΄ αι. (β΄ μισό), φ. 59r *Χαίρε θρόνε πυρίμορφε του Θεού*, ήχος πλ. δ΄. Βλ. Φ. Κρητικού, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής*, Σινά Γ΄ (ανέκδοτος).

³ Βλ. Σινά 1566, φ. 16r: Έτερον κοινωνικόν, ποίημα κυρού Μανουήλ Γαζή λαμπαδαρίου και ημετέρου διδασκάλου ήχος πλ. α΄ *Σώμα Χριστού* μεταλάβετε· φ. 66v: Έτερον εις την αυτήν εορτήν, ποίημα κυρ Μανουήλ λαμπαδαρίου του Γαζή και ημετέρου διδασκάλου· φ. 80v. Εκαλλωπίστη παρά κυρ Μάρκου ιερομονάχου και παρά του αυτού φοιτητού κυρ Μανουήλ του Γαζή *Των ανδραγαθημάτων σου*.

⁴ Για την παρουσία και τον θάνατό του Μανουήλ Γαζή στην Κρήτη, βλ. Ν. Παναγιωτάκη, «Μαρτυρίες για τη μουσική στην Κρήτη κατά τη Βενετοκρατία», *Θησαυρίσματα* 20 (1990), σσ 56-57.

Πανεπιστημίου Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark)⁵ αναφέρεται: «ετέρα τιμιώτερα εις το αυτό μέλος, πόνος Αγγέλου ευτελούς του δια του θείου και αγγελικού σχήματος μετονομασθέντος Αθανασίου μοναχού, νέα· πλ. β' νενανω *Και πλουτούντας εξαπέστειλε κενούς, Και τω σπέρματι αυτού έως αιώνος. Την Τιμιώτεραν*». Όπως είναι προφανές, η μαρτυρία είναι ασαφής καθώς ο εν λόγω Άγγελος ο οποίος μετονομάστηκε σε Αθανάσιο μοναχό δεν είναι απαραίτητως ο Άγγελος Γρηγόριος. Η «απόδοση» του χειρογράφου όμως σε αυτόν, σε συνδυασμό με τα περιεχόμενα στον κώδικα έργα του Αγγέλου Γρηγορίου και την εν λόγω αναγραφή του φ. 174r οδήγησε στην υπόθεση ότι η πληροφορία περί του μετονομασθέντος Αγγέλου σε Αθανάσιο μοναχό αφορά σε αυτόν. Ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω, η ίδια η απόδοση του χειρογράφου παραμένει επισφαλής, πολλώ δε μάλλον η σχετική πληροφορία. Η δεύτερη μαρτυρία προέρχεται από τον ανωτέρω αναφερόμενο κώδικα Σινά 1547, φ. 59r όπου αναγράφεται: Κάθισμα ψαλλόμενον εις τὸν Ὅρθρον καὶ καθὼς ψάλλεται εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος· τροπάριον· ἦχος πλ. δ' πρὸς τό, *Τὴν σοφίαν καὶ Λόγον*· ἐνεγράφη δὲ παρὰ κυρίου Ἀγγέλου Γρηγορίου ὑπὸ μοναχοῦ τινὸς ἐκεῖσε εἰσιόντος, ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἦτοι τοῦ Ἁγίου Ὁρους· [ἦχος] πλ. δ' *Χαῖρε θρόνε πυρίμορφε*. Ο συνδυασμός λοιπὸν αὐτῆς τῆς μαρτυρίας με αὐτὴν τοῦ χειρογράφου Duke 45 οδήγησε ἄλλους ερευνητὲς νὰ υποθέσουν ὅτι ὁ Ἄγγελος Γρηγόριος ἐγένε μοναχὸς ἴσως πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Αθανάσιος⁶.

Ὁ Ἄγγελος Γρηγόριος ἐκτὸς ἀπὸ συνθέτης εἶναι καὶ ὑμνογράφος, ὅπως θὰ φανεῖ κατωτέρω στα κεφάλαια περὶ τοῦ ἔργου του. Το μόνο γνωστὸ καὶ βεβαιωμένο αὐτόγραφο του, ὁ σιναϊτικὸς κώδικας 1566, περιέχει πολλὰ καλοφωνικὰ στιχηρά, τὸ κείμενο πολλῶν ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι δικό του ἔργο. Ἔργα του βέβαια ἀνθολογούνται καὶ σε ἄλλους κώδικες, ὅλοι κρητικῆς προελεύσεως, γεγονός τὸ ὁποῖο υποδεικνύει ὅτι μολοντί τὰ ἔργα του διεδόθησαν ἡ διάδοσή τους αὐτὴ παρέμεινε ἐντὸς τοῦ Κρητικῆς χώρου. Συγκεκριμένα, ἔργα του καταγράφονται στους κώδικες Ιβήρων 1291⁷, Ἀνθολογία τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΣΤ' αἰ., ἔργο του ἐπίσης Κρητικῆς μελοποιῆς Ἀνδρέα Σκορδίλη, Σινά 1438⁸, Μαθηματάριο Μηνολογίου, γραμμένο τὸ 1660 ἀπὸ τὸν Γεράσιμο Υαλινά, Σινά 1547, Ἀνθολόγιο Μαθηματαρίου καὶ Ἀνθολογία, γραμμένο

⁵ Ὁ κώδικας 45 τοῦ Πανεπιστημίου Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark), ἡ μάλλον τὸ μεγαλύτερο μέρος του, ἀποδίδεται στὸν Ἄγγελο Γρηγόριο μέσω σύγκρισης τῆς γραφῆς. Ὁ κώδικας ὠστόσο εἶναι ἀνυπόγραφος. Βλ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση*, σ. 76.

⁶ Βλ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση*, σ. 76.

⁷ Γρ. Θ. Στάθη, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Ἅγιον Ὅρος*, Τόμος Δ', Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ἀθήνα 2015, σσ. 797-799.

⁸ Βλ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση*, σσ. 551- 553.

πιθανότατα από τον Ιωάννη Πλουσιαδηνό⁹, Ιβήρων 976¹⁰, Κουτλουμουσίου 436¹¹, Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942¹², Βασιλικής Βιβλιοθήκης της Δανίας, του ΙΣΤ΄ αιώνα¹³, και Πανεπιστημίου Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark) 45¹⁴. Η πιθανότητα να έχει επηρεασθεί από τον δάσκαλό του Μανουήλ Γαζή, γνωστό και για τις δίφωνες συνθέσεις του μεταξύ άλλων, είναι θέμα εξαιρετικά ενδιαφέρον, το οποίο θα συζητηθεί στην ανάλυση του έργου του¹⁵.

Ωστόσο, η δραστηριότητα του Αγγέλου Γρηγορίου δεν περιορίζεται στους τομείς της υμνογραφίας και της σύνθεσης αλλά επεκτείνεται και στην κωδικογραφία. Βεβαιωμένος αυτόγραφος κώδικας του είναι μόνο ο σιναϊτικός 1566, όπως τεκμαίρεται από τις μαρτυρίες των φύλλων 70ν: Ἐτερον εις την αυτήν εορτήν· στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου· ήχος δ' *Της παρθενίας τον ναόν και άσπιλον αμνάδα* και 108r: Ἐτερον εις την αυτήν εορτήν· στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου, οι ψάλλονται εις τον όσιον και μέγαν Αντώνιον· ψάλλεται δε και εις ετέροις οσίοις· ήχος δ' *Των μοναστών καθηγητήν*. Σ' αυτόν αποδίδονται δύο ακόμα κώδικες, οι προαναφερόμενοι του Πανεπιστημίου του Duke 45 και της Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942. Ο

⁹ Βλ. Φ. Κρητικού *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Σινά Γ'* (ανέκδοτος). Πρβλ. M.Alexandru-B. Schartau, «A note on the late Byzantine Ecclesiastical composer Angelos Gregorios sive Gregorion, a pupil of Manouel Gazes», *Cahiers du Moyen Age Grec et Latin* 64 (1994), σσ. 18-32, και συγκεκριμένα, σσ. 19-20.

¹⁰ Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Γ'*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Αθήνα 1993, σσ. 778-783.

¹¹ Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Γ'*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Αθήνα 1993, σσ. 291-294.

¹² Εμ. Στ. Γιαννοπούλου, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής μουσικής, Άγγλία. Περιγραφικός κατάλογος τών χειρογράφων Ψαλτικής Τέχνης τών άποκειμένων στις βιβλιοθήκες τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας - Κατάλογοι, Αθήνα 2008, σσ. 104-113.

¹³ Βλ. Bjarne Schartau, *Manuscripts of Byzantine Music in Denmark, Codices Graeci Haunienses*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen 1994, σσ. 227-229.

¹⁴ Βλ. Εμ. Στ. Γιαννοπούλου, *Ταμείον Χειρογράφων Ψαλτικής Τέχνης*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικά Πραγματεία, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 78-83.

¹⁵ Περί του Μανουήλ Γαζή, των διφώνων έργων του και γεγικώς των διφώνων μελοποιήσεων εκείνης της περιόδου, βλ. Γιαννοπούλου, *Η άνθηση*, σσ.62-63. Πρβλ. Γριτσάνης, Παναγιώτης, «Περί τῆς τῶν Ἰονίων Νήσων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς κατὰ τὴν παράδοσιν καλουμένης Κρητικῆς», στήν ἔκδοση: Σπ. Βρετός (ἐκδ.), *Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον*, Παρίσιον 1868, 326-336· Adames, Michalis, «An example of Polyphony in Byzantine Music of the Late Middle Ages», *Reports of Eleventh Musicological Society Congress*, Copenhagen, Hansen, 1972, vol. II, p. 737-747· Conomos, Dimitri, «Experimental polyphony in Late Byzantine Psalmody », *Early Music History* II (1982), pp. 1-16· Άμαργιαννάκης, Γεώργιος, «Κρητική Βυζαντινὴ καὶ Παραδοσιακὴ Μουσικὴ», στὸν τόμο: *Κρήτη: Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς, Σύνδεσμος τοπικῶν ἐνώσεων Δήμων καὶ Κοινοτήτων Κρήτης* II, 1988, 317-332· Georghita, Nicolae, «Between Byzantium and Venice. Western Music in Crete», *Musical Crossroads. Church Chants and Brass Bands at the Gates of the Orient*, Bucharest 2015, 1-29· Kritikou, Flora, «The Byzantine compositions of the 'Symbolon of Faith'», *Psaltike. Neue Studien zur Byzantinischen Musik: Festschrift für Gerda Wolfram*, Wien, Praesens, 2011, 167-186.

κώδικας 45 του Πανεπιστημίου του Duke αποδίδεται στον Άγγελο Γρηγόριο αφ' ενός λόγω της ομοιότητας της γραφής με τον βεβαιωμένο κώδικα Σινά 1566 αφ' ετέρου λόγω των αναγραφών στα φφ. 174r και 175v. Ανάλογα, ο κώδικας της Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942 αποδίδεται υποθετικά στον Άγγελο Γρηγόριο με βάσει τις αναφορές στα φφ. 9r, 14r, 16r, 36r, 59r, 60v και 61r¹⁶. Ωστόσο, όλα αυτά θα συζητηθούν στο σχετικό κεφάλαιο.

Σύμφωνα με όλα αυτά, ο Άγγελος Γρηγόριος ήταν μία σημαντική ψαλτική μορφή της εποχής του στην Κρήτη, με έντονη κυρίως συνθετική αλλά και υμνογραφική δραστηριότητα, οι οποίες συμπληρώνονται από σχετική κωδικογραφική εργασία.

ΚΕ

¹⁶ Η απόδοση των δύο χειρογράφων στον Άγγελο Γρηγόριο γίνεται από τον Εμ. Γιαννόπουλο στο προαναφερθέν έργο *Η Ανθηση*, σσ. 76-78

Κεφάλαιο δεύτερο: Εργογραφία

2.1 Το μελοποιητικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου

Το μελοποιητικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου αφορά κυρίως σε συνθέσεις του Μαθηματαρίου και της Παπαδικής. Το μεγαλύτερο μέρος των συνθέσεων του ανθολογείται από τον ίδιο στον κώδικα Σινά 1566. Ακολούθως, βλέπουμε την εργογραφική του δραστηριότητα όπως αυτή έχει καταγραφεί στους κώδικες Σινά 1566, Ιβήρων 976, Ιβήρων 1291, Κουτλουμουσίου 436, Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942, Βασιλικής Βιβλιοθήκης της Δανίας GKS 3537, Σινά 1438 και Πενεπιστημίου Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark) 45.

Εσπερινός

- *Ο Κύριος εβασίλευσεν* σε ήχο πρώτο.
[GKS3537, Βασιλική Βιβλ. Δανίας, φφ. (26ν-27τ)., (Δοχή μικρά ψαλλόμενη τω Σαββάτω εσπέρας, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου)]
- *Ο Κύριος εβασίλευσε* σε ήχο τρίτο, οργανικών.
[Κουτλουμουσίου 436, φ. 16r, (Ποίημα κυρ Αγγέλου Γρηγορίου.)]

Όρθρος

- *Και μητέρα του Θεού ημών* σε ήχο πλάγιο του δευτέρου νενανω.
[Πανεπιστήμιο Duke, συλλογή Kenneth Willis Clark 45, φ. 173ν, (Η αυτή τιμιωτέρα εγράφη καθώς ψάλλεται παρ' εμού.)]
- *Χαῖρε θρόνε πυρίμορφε* σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.
[Σινά 1547, φ. 59 α, (Κάθισμα ψαλλόμενον εἰς τὸν Ὅρθρον καὶ καθὼς ψάλλεται εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος· τροπάριον· ἤχος πλ. δ' πρὸς τό, Τὴν σοφίαν καὶ Λόγον· ἐνεγράφη δὲ παρὰ κυρίου Αγγέλου Γρηγορίου ὑπὸ

μοναχοῦ τινὸς ἐκεῖσε εἰσιόντος, ἐν τῇ σεβασμῖα μονῇ Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἥτοι τοῦ Ἁγίου Ὁρους.)]

Θεία Λειτουργία

- Ως ἐμνήσθης Χριστέ του πιστοῦ ληστοῦ σε ἦχο τέταρτο.
[**Ιβήρων 976**, φ. 378v., (Αγγέλου Γρηγορίου) · **Ιβήρων 1291**, φ.118r]

Νεκρώσιμη Ακολουθία

- *Επεπόθησεν η ψυχή μου-* του αὐτοῦ Μέτοχος εγώ εἰμί – του αὐτοῦ ἐκ τῆς β' στάσεως *Ὅτι ἐγενήθην* – του αὐτοῦ *Ἀπό των κριμάτων σου οὐκ ἐπελαθόμην-* του αὐτοῦ *Καιρός του ποιῆσαι* σε ἦχο δεύτερο.
[**Σινά 1566**, φ. 169 α, (Δοχαί ἐκ του Ἀμώμου ψαλλόμενα ἐἰς λαϊκοῦς, Αγγέλου Γρηγορίου.)]

Μαθήματα

- *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη, Χριστέ, δείζον ἡμῖν και την ἐνδοξόν σου Ἀνάστασιν, Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου* σε ἦχο πλάγιο του δευτέρου.
[**Σινά 1566**, φ. 9r, (Ἐτερον ἐἰς τον ἐπιτάφιον θρήνον του Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀναποδισμός ἀπό το Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου, Αγγέλου Γρηγορίου.)]
- *Την ἐν σαρκί Σου ὑπνώσιν και του σταυροῦ το πάθος* σε ἦχο πλάγιο του δευτέρου.
[**Σινά 1566**, φ. 10v, (Ἐτερον ἐἰς τον ἐπιτάφιον θρήνον του Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποίημα του αὐτοῦ τα τε γράμματα και το μέλος Αγγέλου Γρηγορίου.)]
- *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη Χριστέ α δι ἡμᾶς ἐκὼν υπέμεινας των υπευθύνων ο ἀνεύθυνος* σε ἦχο πλάγιο του δευτέρου.
[**Σινά 1566**, φ. 12r, (Ἐτερον ἐἰς τον ἐπιτάφιον θρήνον του Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, του αὐτοῦ τα τε γράμματα και το μέλος Αγγέλου Γρηγορίου.)]

- *Δι αγγέλου προρρήσεως, εξ Ιωακείμ και Άννης των δικαίων σήμερον προήλθες, Παρθένε σε ήχο τέταρτο.*
[**Σινά 1566**, φ. 38r, (*Έτερον εις την αυτήν εορτήν, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.*)]
- *Όνπερ πάλαι Μωυσής σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.*
[**Σινά 1566**, φ. 42r, (*Έτερον εις τον Τίμιον και ζωοποιόν Σταυρόν του Χριστού, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου νέον.*)]
- *Έν ιερεύσι και μάρτυσι σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.*
[**Σινά 1566**, φ. 49v, (*Μηνί Οκτωβρίω γ' του Αγίου ιερομάρτυρος Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.*)]
- *Τω της σοφίας αλιευτικώ καλάμω σε ήχο τέταρτο.*
[**Σινά 1566**, φ. 51v, (*Τω αυτώ μηνί ιη' του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Λουκά, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.*)]
- *Τις μη θαυμάσει σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.*
[**Σινά 1566**, φ. 61r, (*Έτερον εις την αυτήν εορτήν εις τους Αγίους και ιαματικούς Αναργύρους, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου νέον.*)]
- *Της παρθενίας τον ναόν και άσπιλον αμνάδα, των γυναικών την σύναθλον κλέος και κορωνίδα σε ήχο τέταρτο.*
[**Σινά 1566**, φ. 70v, (*Έτερον εις την αυτήν εορτήν. Στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου.*)]
- *Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.*
[**Σινά 1566**, φ. 72r, (*Έτερον εις την αυτήν εορτήν, αναγραμματισμός από το Έν πόλει του Θεού, ποίημα του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου · Σινά 1438, φ. 70r.*)]
- *Των μοναστών καθηγητήν και ασκητών το κλέος σε ήχο τέταρτο.*
[**Σινά 1566**, φ. 108r, (*Έτερον εις την αυτήν εορτήν. Στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου οι ψάλλονται εις τον όσιον και μέγαν Αντώνιον ψάλλεται δε και εις ετέροις οσίοις.*)]
- *Όσιε πάτερ ου δέδωκας ύπνον σε ήχο πλάγιο του πρώτου.*
[**Σινά 1566**, φ. 109v, (*Τω αυτώ μηνί κ' του οσίου πατρός ημών Ευθυμίου του μεγάλου, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.*)]
- *Λέγε Συμεών τίνα φέρων σε ήχο πρώτο.*

[**Σινά 1566**, φ. 117r, (Έτερον εις την αυτήν εορτήν, το α' της εορτής, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.)]

- *Εορτή χαρμόσυνος, εορτή παγκόσμιος* σε ήχο πλάγιο του δευτέρου.
[**Σινά 1566**, φ. 136r, (Έτερον εις την αυτήν εορτήν των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου νέον.)]
- *Των προφητών τους ακραίμονας* σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.
[**Σινά 1566**, φ. 140r, (Έτερον εις την αυτήν εορτήν, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου νέον.)]
- *Την πάνσεπτόν σου κοίμησιν με δεύτερο κείμενο πάνω από τα μουσικά σημάδια* σε ήχο τέταρτο.
[**Σινά 1566**, φ. 141r, (Τω αυτό μηνί κε' η κοίμησις της Αγίας Θεομήτορος Άννης ψάλλεται δε εις την σύλληψιν αυτής, [ποίημα] Αγγέλου Γρηγορίου. Επίσης, χαμηλά στην ωά υπάρχει η καταγραφή: ψάλλεται δε και εις την Κοίμησιν της Θεοτόκου και εις την Γέννησιν αυτής · **Σινά 1438**, φ. 313r.)]
- *Αγώνα καλόν ηγωνίσω* σε ήχο πρώτο.
[**Σινά 1566**, φ. 143v, (Τω αυτό μηνί κζ' του Αγίου μεγαλομάρτυρος και ιαματικού Παντελεήμονος, [ποίημα] Αγγέλου Γρηγορίου επιούθη δια ικεσίαν, ψάλλεται δε και εις πάντας μάρτυρας · **Σινά 1438**, φ. 320v.)]
- *Δεύτε ανυμνήσωμεν λαοί* σε ήχο τέταρτο.
[**Σινά 1566**, φ. 158v, (Έτερον εις την αυτήν εορτήν, [ποίημα] Αγγέλου Γρηγορίου νέον · **Σινά 1438**, φ. 337v.)]
- *Παρρησίαν έχων προς Κύριον, εκτενώς ικέτευε* σε ήχο τέταρτο.
[**Σινά 1566**, φ. 162v, (Έτερον εις την αυτήν εορτήν, αναγραμματισμός από το Πρόδρομο του Σωτήρος, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.)]
- *Την των Αποστόλων ακρότητα* σε ήχο δεύτερο (έξω).
[**Σινά 1566**, φ. 171r, (Μηνί Σεπτεμβρίω κστ' η μετάστασις του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου.)]
- *Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι* σε ήχο τέταρτο.

[**Σινά 1566**, φ. 172ν, (Μηνί Νοεμβρίου α' των αγίων και ιαματικών Αναργύρων Κοσμά και Λαμιανού, ποίημα του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου.)]

- Το ζεύγος το άνωμον, η ξυνωρίς η αγία σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.
[**Σινά 1566**, φ. 173ν, (Μηνί Ιουλίου κε' η Κοίμησις της Αγίας και θεομήτορος Άννης από το Εξ ακάρπων λαγόνων- Του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου.)]
- Ταις πρεσβείαις ημίν Σωτήρ τα ελέη σου σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.
[**Σινά 1566**, φ. 175r, (Ψάλλεται δε και διαφόρους Αγίους εις τοιούτον τρόπον εις μεγαλομάρτυρας πρεσβείαις του αθλοφόρου εις Αποστόλους πρεσβείαις του Αποστόλου, του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου. Επίσης, πάνω από το κείμενο αυτό υπάρχουν και πάλι οι παραλλαγές στίχων για να ψάλλεται σε εορτές άλλων Αγίων όπως ακριβώς η επιγραφή δηλώνει.)]

Κατανυκτικά Μαθήματα

- Τρέμω Σωτήρ μου την φρικτήν ο τάλας ελευσίν Σου σε ήχο πλάγιο του δευτέρου.
[**Add. 57942**, Βρετανική Βιβλ., φ. 59r, (Έτερον κατανυκτικόν του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου τα τε γράμματα και το μέλος.)]
- Ψυχή μου, δάκρυσον πικρώς των σών πλήθος παισμάτων σε ήχο πλάγιο του τετάρτου.
[**Add. 57942**, Βρετανική Βιβλ., φ. 60ν, (εποιήθη διά ικεσίας ούτω μικρόν, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου γράμματα και μέλος.)]
- Όντως ο βίος έοικεν απατηλών ονείρων σε ήχο πρώτο.
[**Add. 57942**, Βρετανική Βιβλ., φ. 61r, (Έτερον κατανυκτικόν, ψαλλόμενον εις κοιμηθέντας, ποίημα του αυτού κυρ Αγγέλου Γρηγορίου τα τε γράμματα και το μέλος.)]

Σταυροθεοτόκιο

- *Παρισταμένη τω Σταυρώ η Πάναγνος Παρθένος* σε ήχο πλάγιο του δευτέρου.

[**Πανεπιστήμιο Duke**, συλλογής Kenneth Willis Clark, αρ.45, φ. 44α, (Στίχοι ψαλλόμενοι εις τα Άγια και Τίμια Πάθη του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, εδιορθώθησαν παρ' εμού. Ο α' στίχος είναι μελοποιημένος και οι υπόλοιποι είναι καταγεγραμμένοι με τη σημείωση του ιδίου, άρα η ίδια μελωδία εφαρμόζεται και στους υπόλοιπους στίχους.)]

Ασματικός Ειρμός

- *Ανεανεανε...Αναστάσεως ημέρα* σε ήχο πρώτο.
[**Add. 57942**, Βρετανική Βιβλ., φ. 16r, (Τη Αγία και Μεγάλη Κυριακή του Πάσχα. Ειρμός πρώτος της α' ωδής του κανόνος της Λαμπράς, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου νέον · **Σινά 1566**, φ. 19v)]

2.2. Το υμνογραφικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου

Το υμνογραφικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου αφορά σε ποιήματα, τα οποία μελοποιεί ως μαθήματα, αρκετά εκ των οποίων είναι δεκαπεντασύλλαβα. Τρία εξ αυτών υπάγονται στην κατηγορία των κατανακτικών, νεκρωσίμων μαθημάτων. Όπως θα δούμε και πιο κάτω, τα υμνογραφικά κείμενα του Αγγέλου Γρηγορίου καταγράφονται στους κώδικες Σινά 1566, Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942 και στο Πανεπιστήμιο Duke, Συλλογή Kenneth Willis Clark 45.

1. Έτερον εις τον επιτάφιον θρήνον του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, ποίημα του αυτού τα τε γράμματα και το μέλος Αγγέλου Γρηγορίου· σε ήχο πλάγιο του δευτέρου¹⁷:

*Την εν σαρκί Σου ύπνωσιν και του σταυρού το πάθος,
βλέπουσα πανύμνητος και μήτηρ Σου Θεέ μου,
εν στεναγμοίς ηλάλαζε γλυκύτατόν μου τέκνον
πώς υπομένεις εμπτυσμούς και ύβρεις παρ' ανόμων,
ο πάντα φέρων εν χειρί, πώς αικισμούς υπέστης;
Τέκνον ού φέρω βλέπειν σε γυμνόν ώσπερ κακούργον,
ω των αγγέλων οι χοροί παρίστανται εν φόβω.
Ού φέρει ήλιος οράν το πάθος σου οικτίρμον,
Η γη τω φόβω σείεται, τα πάντα ηλιούνται
την ευσπλαγχνίαν φρίττουσιν, το έλεος υμνούσι,
ότι τον κόσμον ευδοκείς σώσαι εκ της κατάρας,
και τον Αδάμ τοις εξ Αδάμ τυχείν των αγαθών Σου.*

2. Έτερον εις τον επιτάφιον θρήνον του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, του αυτού τα τε γράμματα και το μέλος, Αγγέλου Γρηγορίου· σε ήχο πλάγιο του δευτέρου¹⁸:

*Προσκυνούμεν Σου τα πάθη Χριστέ
α δι' ημάς εκών υπέμεινας των υπευθύνων ο ανεύθυνος,
πάλιν, προσκυνούμεν Σου ο ανεύθυνος, λέγε,
υμνούμεν και δοξάζομεν τα πάθη Σου, μακρόθυμε,
ον η Παρθένος μήτηρ Σου ορώσα επι ζύλου,
κρεμάμενον ωδύρετο την στέρησίν Σου Λόγε,
οίμοι Υιέ μου και Θεέ πώς ως κακούργος θνήσκεις,
οίμοι ζωής ο παροχεύς πως υπέρ δούλου θνήσκεις,*

¹⁷ Βλ. Σινά 1566, φ. 10ν.

¹⁸ Βλ. Σινά 1566, φ. 12γ.

*διό ευχαριστώ την σήν άμετρον ευσπλαγγίαν,
όπερ υπέστης θάνατον ίνα λυτρώσεις κόσμον,
και τους εις Σε πιστεύοντας δόξης αξιωθήναι.*

3. Έτερον εις την αυτήν εορτήν· στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου· σε ήχο τέταρτο¹⁹:

*Της παρθενίας τον ναόν και άσπιλον αμνάδα,
των γυναικών την σύναθλον κλέος και κορωνίδα,
Παρασκευήν υμνήσωμεν την αθληφόρον πάντες,
την νύμφην και υπέρλαμπρον Χριστού του βασιλέως,
ού και τον πόθον έχουσα εβόα τοις ανόμοις,
εν μέσω βασιλέων τε ουδείς εμέ χωρίσει,
της του Νυμφίου μου Χριστού του φίλτρου και του κάλλους,
ον ηρετίσατο αεί τον αυλόν μου Πνεύμα,
τας σάρκας παραδίδομαι εις το κατακαφθήναι,
και μελιδόν το σώμα μου τέτρωμαι του ποιήσαι,
υπέρ του πόθου Ιησού όπως συμβασιλεύσω,
ίνα μερίδος και χαράς τύχω των σωζομένων,
ίνα μερίδος και χαράς τύχω των σωζομένων.*

4. Έτερον εις την αυτήν εορτήν· στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου, οι ψάλλονται εις τον όσιον και μέγαν Αντώνιον· ψάλλεται δε και εις ετέροις οσίοις· σε ήχο τέταρτο²⁰:

*Των μοναστών καθηγητήν και ασκητών το κλέος
το ρόδον το λαμπρότατον τοις εν ερήμω πέλων,
ακτημοσύνης αετόν ισάγγελον εν βίω,
των αρετών θησαύρισμα και της αγνείας μύστην,
Αντώνιον υμνήσωμεν τον όσιον Κυρίου,
Τον φύλακα και τηρητήν θείου ευαγγελίου,
Τον μέτοχον γενόμενον πνεύματος παναγίου,
Και των αγγέλων σύσκηνον σύν πάσι τοις δικαίοις.
Διό αιτούμεν όσιε υπέρ ημών πρεσβεύειν,
του ρύσαι πάσης θλίψεως τοις ευσεβώς τιμώνσιν, τιτι τετερερε
την θείαν και σεβάσμιον μνήμην σου εις αιώνας.*

¹⁹ Βλ. Σινά 1566, φ. 70ν.

²⁰ Βλ. Σινά 1566, φ. 108r.

Κατανυκτικά Μαθήματα

1. Έτερον κατανυκτικόν του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου τα τε γράμματα και το μέλος σε ήχο πλάγιο του δευτέρου²¹:

*Τρέμω Σωτήρ μου την φρικτήν ο τάλας ελευσίν Σου,
άτοπα έργα πράξαντα άζια τιμωρίας.
Μετανοείν υπόσχομαι καθ' ήμαρ σοί, Θεέ μου
υπό εχθρού φθοροποιού αύθις εξαπατώμαι.
Μη ουν μνησθής φιλόανθρωπε πλήθος αμαρτιών μου,
ηνίκα μέλεις έρχεσθαι κρίναι την οικουμένην,
τους μεν γεραίρων άφθαρτα, τους δε αεί κολάζων.
Διό πρό τέλους δίδου μοι μετανοείν γνησίως,
και εκ χειρός του δυσμενούς εξάρπασον οικτίρμον.
Σώσον με, Σώτερ, σώσον με πρεσβείαις της μητρός Σου,
της ασυγκρίτως απασών Δεσποίνης και αχράντου,
και σών προβάτων κοινωνόν δείζον-δείζον-ως ελεήμον.*

2. Εποικήτη διά ικεσίας ούτο μικρόν, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου γράμματα και μέλος· σε ήχο πλάγιο του τετάρτου²²:

*Ψυχή μου, δάκρυσον πικρώς των σών πλήθος πταισμάτων,
πάλιν· ψυχή μου, δάκρυσον πικρώς των σών πλήθος πταισμάτων,
και βόησον πρός Κύριον τον μέλλοντά σε κρίναι
Ημαρτον, μόνε βασιλεύ, παρά πάντας ανθρώπους,
και την ζωήν εμόλυνα εν πάση αμαρτία,
και ως φιλόανθρωπος Θεός ρύσαι με της γεένης
ρύσαι με της γεένης.*

3. Έτερον κατανυκτικόν, ψαλλόμενον εις κοιμηθέντας, ποίημα του αυτού κυρ Αγγέλου Γρηγορίου τα τε γράμματα και το μέλος, σε ήχο πρώτο²³:

*Οντως ο βίος έοικεν απατηλών ονειρών,
άνθους σκιάς και αίματος και μάταιος τυγχάνει

ο βίος, υπάρχει, ω ψυχή μου.
Ταύτα εις νούν αναλαβών και κρίσεως μελλούσης,
μη τοις φθαρτοίς απατηθείς τρυφών ως απεράντων,
ότι άνίλεως εκεί κρίσις μόνης εχούσης*

²¹ Βρετανικής Βιβλιοθήκης, Add. 57942, φ. 59r.

²² Βρετανικής Βιβλιοθήκης, Add. 57942, φ. 60v.

²³ Βρετανικής Βιβλιοθήκης, Add. 57942, φ. 61r.

*έργα χρηστά και έβαλε τω ανετοίμω τότε.
Λοιπόν πρό τέλους βόησον εξ όλης διανοίας
Ελέησόν με, Κύριε, χάριν του Σου ελέους,
τον υπέρ πάντας γηγενείς ημαρτηκότα, Σώτερ,
επει σαρκός υπέρ εμού εκ κόρης απειράνδρου
λαβείν ούκ απηξίωσας ως μόνος ελεήμον.*

2.3. Το κωδικογραφικό έργο του Αγγέλου Γρηγορίου

Ο Άγγελος Γρηγόριος, εκτός από μελοποιός και υμνογράφος, εμφανίζεται και ως κωδικογράφος. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, ο μόνος κώδικας ο οποίος μπορεί να αποδοθεί με ασφάλεια στη γραφίδα του είναι ο σιναΐτικός 1566, Μαθηματάριο, γραμμένο το β΄ μισό του ΙΕ΄ αιώνας. Το γεγονός ότι ο κώδικας είναι έργο του Αγγέλου Γρηγορίου βεβαιώνουν οι αναγραφές των έργων του στα φφ. 70ν και 108r, “Στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ’ εμού Αγγέλου Γρηγορίου», μέσω των οποίων παρέχεται η πληροφορία ότι ο κώδικας είναι γραμμένος από τον ίδιο τον ποιητή και συνθέτη των σχετικών έργων²⁴.

Εκτός από τον αυτόν σιναΐτικό κώδικα, δύο ακόμα μουσικά χειρόγραφα αποδίδονται σε αυτόν. Πρόκειται για το χειρόγραφο της Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942 για το οποίο πιστεύεται ότι τα περισσότερα φύλλα έχουν γραφεί από τον Άγγελο Γρηγόριο, και για τον κώδικα του Πανεπιστημίου του Duke, Συλλογή Kenneth Willis Clark 45, ο οποίος αποδίδεται εξ ολοκλήρου στον Άγγελο Γρηγόριο²⁵.

Πρωτίστως, πρέπει να αναφερθεί ότι κανένας από τους δύο κώδικες δεν είναι υπογεγραμμένος από τον Άγγελο Γρηγόριο. Ο πρώτος εξ αυτών, ο οποίος φυλάσσεται σήμερα στην Βρετανική Βιβλιοθήκη υπό την ένδειξη Add. 57942, είναι μια Ανθολογία κρητικής προελεύσεως, γραμμένη κατά το μεγαλύτερο μέρος της σύμφωνα με το συντάκτη του Καταλόγου των μουσικών χειρογράφων του Ηνωμένου Βασιλείου κατά τον ΙΕ΄ αι. ενώ αρκετά φύλλα στην αρχή γράφθηκαν αργότερα, ίσως κατά τον ΙΖ΄ αι. Αυτό που οδήγησε στην απόδοση τμημάτων του κώδικα, ή μάλλον συγκεκριμένων φύλλων, στην γραφίδα του Αγγέλου Γρηγορίου ήταν η ανθολόγηση συνθέσεών του καθώς και η ενδεχόμενη ομοιότητα της γραφής με αυτήν του μοναδικού βεβαιωμένου αυτόγραφου κώδικα Σινά 1566. Θα πρέπει όμως να είναι

²⁴ Περί του χειρογράφου βλ. Εμμ. Στ. Γιαννοπούλου, *Η άνθηση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)*, 660-665. Πρβλ. Κρητικού, Σινά Γ΄ (ανέκδοτος). Μ. Alexandru-B. Schartau, “A note”, 19.

²⁵ Βλ. Εμμ. Στ. Γιαννοπούλου, *Η άνθηση*, 77-79· του ιδίου, *Αγγλία*, 107-114· του ιδίου, *Ταμείον χειρογράφων*, 78-83.

σαφές ότι μολονότι ο κώδικας αποδίδεται χωρίς καμμία αμφιβολία στον Άγγελο Γρηγόριο, το όνομα του τελευταίου ως γραφέα δεν αναφέρεται στον κώδικα²⁶.

Ο άλλος κώδικας που αποδίδεται στον Άγγελο Γρηγόριο είναι ο υπ. αριθμ. 45 της συλλογής Kenneth Willis Clark του Πανεπιστημίου Duke. Το χειρόγραφο αυτό είναι ένα Στιχηράριο Μηνολογίου-Τριωδίου-Πεντηκοσταρίου – Αναστασιματάριο γραμμένο στα τέλη του ΙΕ΄ αι. σύμφωνα με τον Κατάλογο²⁷. Αρχικά να σημειωθεί ότι ούτε σε αυτό το χειρόγραφο υπάρχει αναφορά του ονόματος του Αγγέλου Γρηγορίου ως γραφέα. Η απόδοση του χειρογράφου στον Άγγελο Γρηγόριο έχει βασισθεί και πάλι στην ομοιότητα της γραφής με το σιναϊτικό χειρόγραφο 1566. Επιπροσθέτως, στο φ. 174r του χειρογράφου του Duke αναφέρεται: «*Ετέρα τιμιώτερα εις το αυτό μέλος, πόνος Αγγέλου ευτελούς του δια του θείου και αγγελικού σχήματος μετονομασθέντος Αθανασίου μοναχού, νέα, πλ.β νενανω Και πλουτούντας εξαπέστειλε κενούς, Και τω σπέρματι αυτού έως αιώνος· Την τιμιωτέραν...*». Είναι προφανές ότι ο εν λόγω Άγγελος μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε, το ύφος όμως της σημείωσης και ο χαρακτηρισμός «ευτελής» που αποδίδεται στον μελουργό δημιουργεί την υποψία ότι ο εν λόγω “ευτελής Άγγελος” μελουργός είναι και ο γραφέας του χειρογράφου²⁸. Η ίδια αυτή μαρτυρία οδηγεί στην υπόνοια ότι ο Άγγελος Γρηγόριος σε δεδομένη στιγμή έγινε μοναχός και μετονομάσθηκε σε Αθανάσιο²⁹.

²⁶ Γιαννόπουλος, *Η Άνθηση*, 77-78, του ίδιου, *Αγγλία*, 107-114.

²⁷ Γιαννόπουλος, *Ταμείον Χειρογράφων*, 78-83.

²⁸ Duke University, Kenneth Willis Clark collection, 45 f. 174r: *Ετέρα τιμιώτερα εις το αυτό μέλος, πόνος Αγγέλου ευτελούς του δια του θείου και αγγελικού σχήματος μετονομασθέντος Αθανασίου μοναχού, νέα, πλ.β νενανω Και πλουτούντας εξαπέστειλε κενούς, Και τω σπέρματι αυτού έως αιώνος. Την τιμιωτέραν...*

²⁹ Βλ. ανωτέρω, την παράγραφο της Βιογραφίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κεφάλαιο Πρώτο: Μορφολογία των καλοφωνικών συνθέσεων

2.1 Μορφολογική ανάλυση μαθημάτων Αγγέλου Γρηγορίου

Σύμφωνα με τα στοιχεία των πηγών οι συνθέσεις του Αγγέλου Γρηγορίου είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους μαθήματα, συνολικά εικοσιέξι συνθέσεις, τις οποίες καταγράφει ο ίδιος στον αυτόγραφο κώδικά του Σινά 1566. Αυτός είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο επελέγησαν για την μορφολογική ανάλυση. Ο δεύτερος λόγος επιλογής τους είναι ο αρκετά μεγάλος αριθμός συνθέσεων που δίνει την ευκαιρία της μορφολογικής μελέτης αλλά και η μορφολογική ποικιλία που παρουσιάζουν, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Τα τρία από αυτά είναι κατανοκτικά. Κείμενα δικά του εκτός από την μουσική έχουν τέσσερα μαθήματα. Σημειώνεται ότι η μελέτη έγινε με βάση την ανάλυση των μορφολογικών τύπων των μαθημάτων που επιχειρείται από τον Γρ. Στάθη³⁰, σύμφωνα με την οποία οι συνθέσεις διακρίνονται με βάση τα τρία χαρακτηριστικά της καλοφωνίας, δηλαδή το εκτενές μέλος, τα κρατήματα, οι επαναλήψεις και οι αναγραμματισμοί του κειμένου. Όλες οι συνθέσεις μελετήθηκαν από τον κώδικα Σινά 1566.

φ. 9r Έτερον εις τον Επιτάφιον Θρήνον του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού· αναποδισμός από το *Σήμερον κρεμάται επί ξύλου*, Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] πλ. β' *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη, Χριστέ, δείξον ημίν και την ένδοξόν σου Ανάστασιν*

Κύριο Μέρος

πλ. β'

Προσκυνούμεν Σου τα πάθη, Χριστέ,

δείξον ημίν και την ένδοξόν σου Ανάστασιν,

α'

Ανάστασιν την ένδοξον.

Σήμερον κρεμάται επί ξύλου

³⁰ Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, , *Οι Αναγραμματισμοί και τα Μαθήματα της Βυζαντινής Μελοποιίας*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέται 3, Αθήνα 1979, 66-71, 149-160.

πλ. β´	<i>ο εν ύδασι την γήν, την γήν κρεμάσας εν ύδασιν.</i>
πλ. β´ νενανω	<i>Στέφανον εξ ακανθών περιτίθεται, περιτίθεται</i>
πλ. β´	<i>ο των αγγέλων βασιλεύς.</i>
β´, α´	<i>Ψευδήν πορφύραν περιβάλλεται· πάλιν·</i>
β´, α´	<i>ψευδήν πορφύραν περιβάλλεται, ο περιβάλλον των ουρανών εν νεφέλαις. Ράπισμα καταδέχεται, καταδέχεται ο εν Ιορδάνη ελευθερώσας τον Αδάμ. Ήλοις προσηλώθη ο Νυμφίος της εκκλησίας</i>
πλ. β´, πλ. α´	<i>λόγχη,</i>
πλ. β´ νενανω	<i>λόγχη εκεντήθη ο Υιός της Παρθένου. Προσκυνούμεν Σου τα πάθη, Χριστέ, δείζον ημίν και την ένδοξόν σου Ανάστασιν.</i>

Η σύνθεση δεν έχει κράτημα και ως εκ τούτου δεν μπορεί να χωρισθεί σε μέρη. Υπάρχουν, ωστόσο, αναγραμματισμοί στίχων και ημιστιχίων καθώς και επαναλήψεις λέξεων. Το εκτενές μέλος των καλοφωνικών συνθέσεων επιτυγχάνεται με επαναλήψεις θέσεων, όπως για παράδειγμα στις λέξεις «εν νεφέλαις» και «ράπισμα».

φ. 10ν Έτερον εις τον Επιτάφιον Θρήνον του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού· ποίημα του αυτού τα τε γράμματα και το μέλος (φ. 11r) Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] πλ. β´
Την εν σαρκί Σου ύπνωσιν

Κύριο Μέρος

πλ. β´	<i>Την εν σαρκί Σου ύπνωσιν και του Σταυρού το πάθος</i>
πλ. β´ νενανω	<i>βλέπουσα η πανύμνητος</i>
πλ. β´	<i>και μήτηρ Σου Θεέ μου, εν στεναγμοίς ηλάλαξε γλυκύτετον μου τέκνον,</i>
πλ. β´ νενανω	<i>πώς υπομένεις εμπτυσμούς και ύβρεις παρ´ ανόμων, ο πάντα φέρων εν χειρί,</i>
β´, α´	<i>πώς αικισμούς υπέστης;</i>
πλ. α´, πλ. β´	<i>Τέκνον, ου φέρω βλέπειν Σε νεκρόν, γυμνόν ώσπερ κακούργον, ο των αγγέλων οι χοροί παρίστανται εν φόβω.</i>

πλ. β' νενανω *Ου φέρει ήλιος οράν το πάθος σου οικτίρμον,
η γή τω φόβω σείεται, τα πάντα ηλλοιούνται
την ευσπλαγχνίαν φρίττουσιν, το έλεος υμνούσιν,
ότι τον κόσμον ευδοκείς σώσαι εκ της κατάρας,
και τον Αδάμ τοις εξ Αδάμ τυχείν των αγαθών Σου.*

Η σύνθεση δεν έχει κρατήματα, επαναλήψεις ή αναγραμματισμούς. Το μόνο στοιχείο που χρησιμοποιείται από τα θεωρούμενα ως χαρακτηριστικά της καλοφωνίας είναι το εκτενές και ποικιλματικό μέλος.

φ. 12r Έτερον εις τον Επιτάφιον Θρήνον του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού· του αυτού τα τε γράμματα και το μέλος, Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] πλ. β *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη, Χριστέ, α δι ημάς εκών υπέμεινας των υπευθύνων ο ανεύθυνος*

Κύριο Μέρος

πλ. β' *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη Χριστέ,*

πλ. β' νενανω *α δι' ημάς εκών υπέμεινας, των υπευθύνων ο ανεύθυνος·*

πάλιν· προσκυνούμεν Σου τα πάθη, τα πάθη, τα πάθη Χριστέ,

α δι' ημάς εκών υπέμεινας, των υπευθύνων ο ανεύθυνος, λέγε·

υμνούμεν και δοξάζομεν τα πάθη Σου, τα πάθη Σου μακρόθυμε·

ον η Παρθένος μήτηρ Σου ορώσα επί ξύλου

κρεμάμενον ωδύρετο την στέρησιν, την στέρησίν Σου Λόγε·

οίμοι, Υιέ μου και Θεέ πώς ως κακούργος θνήσκεις·

οίμοι, ζωής ο παροχεύς πως υπέρ δούλου θνήσκεις.

Διό ευχαριστώ την σὴν ἄμετρον εὐσπλαγχίαν,

ὄπερ υπέστης θάνατον ἵνα λυτρώσεις κόσμον

καὶ τοὺς εἰς Σε πιστεύοντας δόξης ἀξιοθῆναι, ἀξιοθῆναι.

Ἡ συγκεκριμένη σύνθεση τοῦ Ἀγγέλου Γρηγορίου εἶναι σε ἦχο πλάγιο τοῦ δευτέρου, με ἐκτενὴ τμήματα σε νενανῶ. Δεν υπάρχουν κρατήματα ἢ αναγραμματισμοί, επαναλαμβάνεται μόνο ο ἀρχικός στίχος «*Προσκυνούμεν σου τὰ πάθη Χριστέ [...] ὁ ἀνεύθυνος*» μετὰ το *πάλιν*.

φ. 38r Ἐτερον εἰς τὴν αὐτὴν εορτὴν, ποίημα Ἀγγέλου Γρηγορίου, νέον· [ἦχος] δ' *Δι' ἀγγέλου προρρήσεως, ἐξ Ἰωακείμ καὶ Ἄννης τῶν δικαίων*

Πρόλογος

δ' *Δι τui... τui...τι...*

Α' Μέρος

δ' *Δι' ἀγγέλου προρρήσεως, γέγονας πάνσεπτος*

πλ. δ' *ἐξ Ἰωακείμ καὶ Ἄννης τῶν δικαίων σήμερον προήλθε παρθένε*

δ' *ουρανός*

καὶ θρόνος Θεοῦ καὶ δοχεῖον καθαρώτατον

πλ. δ' *τὴν χαρὰν προμηνούσα*

β' *παντί τῶ κόσμῳ·*

δ' *τῆς χαρὰς ἡμῶν πρόξενε,*

κατάρας αναιρέσις,

πλ. δ' *ευλογίας αντίδωσις·*

δ' *δι' ό εν την γεννήσει σου κόρη θεόκλητε*

δ' *τετετεεεετε [κράτημα]*

Τέλος

την ειρήνην αίτησαι και το μέγα έλεος ταις ψυχαίς ημών.

Η σύνθεση εισάγεται με ήχημα εξαρτώμενο από την εισαγωγική λέξη «Διά», το οποίο γενικώς χαρακτηρίζεται ως πρόλογος σε αυτού του είδους τις συνθέσεις³¹. Το εισαγωγικό αυτό ήχημα τίθεται ως ξεχωριστή ενότητα της σύνθεσης και διακρίνεται σαφώς από το υπόλοιπο κύριο μέρος. Ενδεχομένως με αυτό τον τρόπο δηλώνεται η δυνατότητα να μην εκτελεσθεί μαζί με το υπόλοιπο της σύνθεσης. Με βάση το ένα μοναδικό κράτημα πριν το τέλος, η σύνθεση ανήκει στον μονομερή απλό τύπο³². Το τέλος της σύνθεσης είναι διαφορετικό απ' ό τι θα περιμέναμε, εφ' όσον αντί της συνηθισμένης επανάληψης της τελευταίας φράσης του ήδη μελοποιημένου κειμένου, ο Άγγελος Γρηγόριος δεν κάνει επανάληψη αλλά μελοποιεί τον τελευταίο στίχο, ο οποίος έχει παραληφθεί από το κύριο μέρος. Δεν υπάρχουν αναγραμματισμοί και επαναλήψεις.

φ. 42r Έτερον εις τον Τίμιον και ζωοποιόν Σταυρόν του Χριστού· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου, νέον· [ήχος] πλ. δ' *Όνπερ πάλαι Μωυσής*

Πρόλογος

πλ. δ' *Οτοτοτοι...τοτοτο...*

³¹ Βλ. Στάθης, *Αναγραμματισμοί*, 96-97.

³² Βλ. Στάθης, *Αναγραμματισμοί*, 149-160.

Α΄ Μέρος

- πλ. δ΄ *Ὅνπερ πάλαι Μουσῆς προτυπώσας ἐν εαυτῶν*
τον Αμαλήκ
- δ΄ *καταβαλὼν ἐτρωπόσατο*
- β΄ *καὶ Δαβὶδ ὁ μελωδός*
- α΄ *υποπόδιον σου βοῶν*
- α΄ *προσκυνήσθαι διετάξατο*
- δ΄ *διετάξατο τίμιον σταυρόν Σου, Χριστέ ὁ Θεός*
- πλ. δ΄ *σήμερον*
- πλ. δ΄ *αμαρτωλοὶ προσκυνούμεν*
- δ΄ *χείλεσιν ἀναζήεις σε τον καταξιώσαντα πάγηναι ἐν αὐτῷ*
ἀνύμνου ὁ κύτις βοώμεθα
- δ΄ *Κύριε*
- δ΄ *σὺν τῷ ληστῇ*
- δ΄ *τῆς βασιλείας σου*
- δ΄ *αξίωσον ἡμᾶς Κύριε,*
Κύριε, Κύριε ἀξίωσον ἡμᾶς

πλ. δ' της βασιλείας σου, της βασιλείας σου αξιώσον

Λέγετος τοτοτοτο.....τετερερε [κράτημα]

Τέλος

γ' συν τω ληστή της βασιλείας σου αξιώσον ημάς.

Εισάγεται με ήχημα εξαρτώμενο από την εισαγωγική λέξη «*Ὀνπερ*». Το εισαγωγικό αυτό ήχημα αποτελεί ξεχωριστό μέρος της σύνθεσης και διακρίνεται από το υπόλοιπο κύριο μέρος. Μ' αυτόν τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα να μην εκτελεσθεί μαζί με το υπόλοιπο της σύνθεσης. Με βάση το ένα μοναδικό κράτημα πριν το τέλος, η σύνθεση ανήκει στον μονομερή απλό τύπο. Το τέλος, ωστόσο, της σύνθεσης είναι η επανάληψη της τελευταίας φράσης του ήδη μελοποιημένου κειμένου «*συν τω ληστή της βασιλείας σου αξιώσον ημάς*», με επανάληψη των θέσεων τρομικού και λυγίσματος. Επίσης, αναγραμματίζεται ο στίχος «*αξιώσον ημάς Κύριε*». Τέλος, σε πολλά τμήματα της σύνθεσης το μέλος είναι αρκετά εκτενές.

φ. 49ν Μηνί Οκτωβρίω γ' του Αγίου ιερομάρτυρος Διονυσίου του Αρεοπαγίτου· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου, ψάλλεται δε και εις πάντας μάρτυρας πλ. δ' *Ἐν ἱερέυσι και μάρτυσι*

Πρόλογος

πλ. δ' *Ε τετετετε.....*

α' μέρος

πλ. δ' *Ἐν ἱερέυσι*

β' *και μάρτυσι*

πλ. δ' *και μάρτυσι*

πλ. β´	<i>Διαπρέψας όσιε πιστός</i>
β´	<i>ανεδείχθης ποιμήν και Χριστού πιών το ποτήριον</i>
β´	<i>διό εν εκατέροις ευαρεστήσας αυτό τω Χριστώ, πρέσβευε</i>
Λέγετος	<i>υπέρ πάντων ημών</i>
β´	<i>συν τοις ασκυτοίς (sic) άνω λειτουργείς</i>
γ´	<i>εν φωτί αυλιζόμενος</i>
πλ. δ´	<i>τοτοτοτο...Ε τετετερερερε [κράτημα]</i>
	Τέλος
γ´	<i>συν τοις άνω λειτουργοίς εν φωτί αυλιζόμενος</i>

Εισάγεται με ήχημα-πρόλογο εξαρτώμενο από την εισαγωγική λέξη *Εν*. Με βάση το ένα μοναδικό κράτημα πριν το τέλος, η σύνθεση ανήκει στον μονομερή απλό τύπο. Το τέλος της σύνθεσης είναι πάλι επανάληψη της τελευταίας φράσης του κειμένου *συν τοις άνω λειτουργοίς εν φωτί αυλιζόμενος*, σχηματιζόμενο από επανάληψη της θέσης τρομικού και αποδέρματος. Δεν υπάρχουν αναγραμματισμοί του κειμένου, ενώ το μέλος σε κάποια σημεία της σύνθεσης είναι αρκετά εκτενές. Στη σύνθεση αυτή βρίσκουμε όλα τα χαρακτηριστικά της καλοφωνίας.

φ. 51ν Τω αυτό μηνί η´ του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Λουκά, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] δ *Τω της σοφίας αλιευτικό καλάμω*

Πρόλογος

δ´	<i>Ισοτοτοοοο...τοτοτο...</i>
----	-------------------------------

Α΄ Μέρος

- δ΄ *Τω της σοφίας αλιευτικῷ καλάμῳ*
- της νοητῆς θαλάσσης βυθόν ανιχνεύων*
- εκ θανατηφόρου βυθοῦ*
- πλ. δ΄ *τας των πιστῶν ψυχὰς ἐζώγησας, Λουκά παμμακάριστε.*
- δ΄ *Ὅθεν τῷ Παύλῳ μαθητευθεῖς*
- ὄλην ἐκάθηρας τὴν σ΄ αὐτοῦ καρδίαν*
- πλ. δ΄ *τὴ ἐπιλάμψει τοῦ Πνεύματος καὶ τοὺς δόγμασί σου*
- φωτίσας τὰ ἔθνη*
- δ΄ *τὰ ἔθνη φωτίσας*
- πλ. δ΄ *τὰ των παθῶν νοσήματα*
- πλ. δ΄ *τοὺς θαύμασιν ἰάτρεισας,*
- δ΄ *ἰάτρεισας τοὺς θαύμασιν*
- πλ. δ΄ *ἰάτρεισας Ἀπόστολε (sic)*
- τετετετε...τετετερερε [κράτημα]*
- Τέλος
- πλ. δ΄ *Χριστὸν τὸν Θεὸν υπέρ ημῶν αἰὶ ἐκδυσωπῶν*

του σωθῆναι τας ψυχὰς ἡμῶν.

Εισάγεται με ἤχημα-πρόλογο εξαρτώμενο από την εισαγωγική λέξη *Τω*. Καθώς υπάρχει ένα μοναδικό κράτημα πριν το τέλος, η σύνθεση ανήκει στον μονομερή απλό τύπο. Ως τέλος της σύνθεσης χρησιμοποιείται ο τελευταίος στίχος του κειμένου. Αναγραμματισμοί γίνονται στις φράσεις *φωτίσας τα ἔθνη* και *τοὺς θαύμασιν ἰατρέμας*. Το μέλος σε κάποια τμήματα της σύνθεσης είναι εκτενές.

φ. 61r Ἐτερον εἰς τὴν αὐτὴν εορτὴν εἰς τοὺς Ἁγίους καὶ ἰαματικούς Ἀναργύρους·
ποίημα Ἀγγέλου Γρηγορίου, νέον· [ἤχος] πλ.δ' *Τὶς μὴ θαυμάσει*

Πρόλογος

πλ. δ' *Ἰτιτιτι...τιτιτιτι*

Α' μέρος

πλ. δ' *Τὶς μὴ θαυμάσει*

δ' *τις μὴ δοξάσει*

γ' *τις μὴ υμνήσει πιστῶς*

τῶν σοφῶν καὶ ἐνδόξων Ἀναργύρων

α' *τὰ θαύματα τῶν σοφῶν Ἀναργύρων*

α' *τὰ θαύματα*

πλ. β' *ὅτι καὶ μετὰ τὴν Ἁγία*

α' *αὐτῶν μετὰστασιν*

πλ. β´	<i>πάσι χορηγούσι</i>
πλ. δ´	<i>τοις προστρέχουσι</i>
δ´	<i>πλουσίως τα ιάματα και τα τίμια</i>
δ´	<i>και Άγια λείψανα</i>
λέγετος	<i>τα λείψανα αυτών</i>
	<i>βρύουσι την (sic) χάριν, την χάριν την αέναον³³ (sic)</i>
πλ. δ´	<i>βρύουσι την (sic) χάριν την αέναον (sic)</i>
πλ. δ´	<i>τοτοτοτο....τετερερε [κράτημα]</i>
	<i>τέλος</i>
πλ. δ´	<i>και τα τίμια και Άγια λείψανα αυτών</i>
	<i>βρύουσιν την χάριν την αέναον.</i>

Εισάγεται με πρόλογο εξαρτώμενο από την εισαγωγική λέξη *Τις*. Ένα κράτημα χαρακτηρίζει τη σύνθεση ως μονομερή. Το τέλος της σύνθεσης είναι επανάληψη του ήδη μελοποιημένου στίχου *και τα τίμια και Άγια λείψανα αυτών, βρύουσιν την χάριν την αέναον*. Γενικότερα δεν χρησιμοποιούνται επαναλήψεις και αναγραμματισμοί, εκτός από τον στίχο στο τέλος και τον στίχο *βρύουσι την χάριν την αέναον*. Το μέλος σε αρκετά σημεία είναι εκτενές αλλά όχι σε ολόκληρη τη σύνθεση.

³³ Αντί «των ιάσεων».

70ν Ἐτερον εἰς τὴν αὐτὴν εορτὴν, στίχοι ποιηθέντες καὶ μελισθέντες παρ' ἐμοῦ Ἀγγέλου Γρηγορίου· ἤχος δ' *Τῆς παρθενίας τὸν ναόν καὶ ἄσπιλον ἀμνάδα, τῶν γυναικῶν τὴν σύναθλον κλέος καὶ κορωνίδα*

Κύριο Μέρος

- δ' *Τῆς παρθενίας τὸν ναόν καὶ ἄσπιλον ἀμνάδα*
- δ' *τῶν γυναικῶν τὴν σύναθλον*
- πλ. δ' *κλέος καὶ κορωνίδα,*
- δ' *Παρασκευὴν υμνήσωμεν τὴν ἀθλοφόρον πάντες,*
τὴν νύμφην καὶ υπέρλαμπρον
- πλ. δ' *Χριστοῦ τοῦ βασιλέως*
- γ' *οὐ καὶ τὸν πόθον ἔχουσα*
- πλ. δ' *εβόα τοῖς ἀνόμοις· ἐν μέσῳ βασιλέων τε*
οὐδεὶς ἐμὲ χωρίσει
- δ' *τῆς τοῦ Νυμφίου μου Χριστοῦ τοῦ φίλτρου καὶ τοῦ κάλλους*
- δ' *ὃν ἠρετήσατο ἀεὶ τὸ αὐλὸν μου Πνεῦμα*
- πλ. δ' *τας σάρκας παραδίδομαι εἰς τὸ κατακαφθῆναι*
καὶ μελιδὸν τὸ σῶμα μου
- δ' *τέτρωμαι τοῦ ποιῆσαι*

υπέρ του πόθου Ιησού όπως συμβασιλεύσω,

ίνα μερίδος και χαράς τύχω των σωζομένων·

πλ. δ' *Τοτοτοτο...τετετε...τεριρεμ...τιτιτι [κράτημα]*

πλ. δ' *Τέλος
ίνα μερίδος και χαράς τύχω των σωζομένων, των σωζομένων.*

Η συγκεκριμένη σύνθεση του Αγγέλου Γρηγορίου, χωρίς πρόλογο, έχει ένα κράτημα πριν το τέλος της, άρα ανήκει στον μονομερή απλό τύπο. Το τέλος της σχηματίζεται από επανάληψη της τελευταίας φράσης του ήδη μελοποιημένου κειμένου *ίνα μερίδος και χαράς τύχω των σωζομένων*. Αναγραμματισμούς δεν χρησιμοποιεί. Το μέλος σε αρκετές φράσεις είναι εκτενές αλλά όχι σε ολόκληρη τη σύνθεση.

φ. 72r Έτερον εις την αυτήν εορτήν, αναγραμματισμός από το *Εν πόλει του Θεού·* ποίημα του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] πλ. δ *Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον*

Κύριο Μέρος

πλ. δ' *Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον*

πλ. δ' *εγκώμιον της Παρθένου ακούσωμεν· πάλιν·*

β' *ω Παρθενία ναός Θεού*

ω Παρθενία μαρτύρων δόξα

ω Παρθενία αγγέλων συμμετοχε

πλ. δ' *συμμέτοχε των αγγέλων*

πλ. δ' *εν πόλει του Θεού ημών εν όρει Αγίω αυτού, Αγίω αυτού πάλιν·*

εν πόλει του Θεού ημών εν όρει Αγίω αυτού, Αγίω αυτού

εκεί κατεσκήνωσεν η Αγία

την λαμπάδα άσβεστον τηρήσασα, τηρήσασα την λαμπάδα

τετετετετερε...τεριρε...τιτι..τεριρε...ανεανε... [κράτημα]

Τέλος

δ' *τηρήσασα την λαμπάδα*

Όπως και προηγουμένως, η σύνθεση έχει κύριο μέρος και στη συνέχεια ένα κράτημα, συνεπώς ανήκει στον μονομερή απλό τύπο. Ο συνθέτης μας κάνει επανάληψη της τελευταίας φράσης του ήδη μελοποιημένου κειμένου *τηρήσασα την λαμπάδα*, η οποία αποτελεί το τέλος της σύνθεσης. Επίσης, επανάληψη συναντάμε στη φράση *εν πόλει του Θεού [...]*Αγίω αυτού, της οποίας προηγείται το *πάλιν*. Παράλληλα, γίνονται αναγραμματισμοί στους στίχους *Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον, ω Παρθενία αγγέλων συμμετόχε, την λαμπάδα άσβεστον τηρήσασα*.

φ. 108r Έτερον εις την αυτήν εορτήν· στίχοι ποιηθέντες και μελισθέντες παρ' εμού Αγγέλου Γρηγορίου, οι ψάλλονται εις τον όσιον και μέγαν Αντώνιον, ψάλλεται δε και εις ετέροις οσίοις· ήχος δ' *Των μοναστών καθηγητήν και ασκητών το κλέος*

Πρόλογος

δ' *Ι οοτοτοτο...τοτοτο....*

Α' Μέρος

δ' *Των μοναστών καθηγητήν*

δ' *και ασκητών το κλέος, το ρόδον*

το λαμπρότατον

πλ. δ'	<i>της εν ερήμω πέλων</i>
δ'	<i>ακτημοσύνης αετόν ισάγγελον εν βίω</i>
	<i>των αρετών θησαύρισμα και της αγνείας μύστην</i>
πλ. δ'	<i>Αντόνιον υμνήσωμεν τον όσιον Κυρίου,</i>
	<i>τον φύλακα και τηρητήν θείου ευαγγελίου</i>
δ'	<i>τον μέτοχον γενόμενον πνεύματος παναγίου</i>
	<i>και των αγγέλων σύσκηνον συν πάσι τοις δικαίοις</i>
	<i>Διό αιτούμεν όσιε</i>
β'	<i>υπέρ ημών πρεσβεύειν</i>
πλ. δ'	<i>του ρύσαι πάσης θλίψεως τοις ευσεβώς τιμώνσιν·</i>
δ'	<i>τιτι...τετερερε...[κράτημα]</i>
	<i>τέλος</i>
δ'	<i>την θείαν και σεβάσμιον μνήμην σου εις αιώνας.</i>

Πρόκειται για δεκαπεντασύλλαβο υμνογράφημα του Αγγέλου Γρηγορίου. Εισάγεται με ήχημα-πρόλογο εξαρτώμενο από την λέξη *των*. Ένα μοναδικό κράτημα πριν το τέλος χαρακτηρίζει τη σύνθεση στον μονομερή απλό τύπο. Το τέλος της σύνθεσης είναι η μελοποίηση του τελευταίου στίχου. Δεν υπάρχουν αναγραμματισμοί και επαναλήψεις.

φ. 109ν Τω αυτώ μηνί κ του οσίου πατρός ημών Ευθυμίου του μεγάλου· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου· (φ. 110r) πλ. α *Όσιε πάτερ ου δέδωκας ύπνον σοις οφθαλμοίς*

	Πρόλογος
πλ. α'	<i>Ο τοστοτοτο.....</i>
	Α' Μέρος
πλ. α'	<i>Όσιε πάτερ, ουκ έδωκας ύπνον, ουκ έδωκας,</i>
	<i>ουκ έδωκας ύπνον σοις οφθαλμοίς</i>
α'	<i>ουδέ τοις βλεφάροις σου νυσταχμόν</i>

*έως ου την ψυχὴν και το σώμα
των παθῶν ηλευθέρωσας,
και σεαυτὸν ητοιμάσας του Πνεύματος καταγώγιον·*
πλ. α' *ελθὼν γαρ ο Χριστὸς, συν τῷ Πατρὶ
Μονὴν παρά σοι ἐποιήσαντο,
και της ομουσίου Τριάδος θεράπων γενόμενος
μεγαλοκήρυξ Ευθύμιε·*
πλ. α' *τετετε...τετερερε...[κράτημα]
Τέλος*
πλ. α' *μεγαλοκήρυξ Ευθύμιε πρέσβευε υπέρ των ψυχῶν ημών.*

Εισάγεται με ἤχημα-πρόλογο εξαρτώμενο από την εισαγωγική λέξη *Ὅσιε*, ακολουθεῖ το κύριο μέρος της σύνθεσης, ἓνα κράτημα και το τέλος, με επανάληψη στην τελευταία φράση του ἤδη μελοποιημένου κειμένου *μεγαλοκήρυξ Ευθύμιε*. Κατά τη διάρκεια της σύνθεσης επαναλαμβάνεται μόνο η φράση *ουκ ἔδωκας ὕπνον*, ενώ δεν υπάρχουν αναγραμματισμοί. Αν και το μέλος σε κάποια σημεία της σύνθεσης εἶναι αρκετά εκτενές, αυτό δεν συμβαίνει σε ολόκληρη τη σύνθεση.

φ. 117r Ἐτερον εις την αυτὴν εορτήν, το α' της εορτής, ποῖημα Ἀγγέλου Γρηγορίου·
[ἤχος] α' *Λέγε Συμεὼν τίνα φέρων εν ἀγκάλαις*

Πρόλογος

α' *Λε τετετε.....*

Α' Μέρος

α' *Λέγε λέγε λέγε Συμεὼν λέγε*

α' *τίνα τίνα φέρων εν ἀγκάλαις*

εν τῷ ναῶ ἀγάλλη·

- α' τίνα φέρων εν αγκάλαις

εν τω ναώ αγάλλη, αγάλλη·

τίμι κράζεις και βοάς και βοάς

νυν ηλευθέρωμαι
- πλ. α' είδον γαρ τον Σωτήρα μου
- πλ. α' τίμι, τίμι κράζεις και βοάς νύν ηλευθέρωμαι

είδον γαρ τον Σωτήρα μου,

είδον γαρ τον Σωτήρα μου·

ουτός εστί,
- α' ο εκ Παρθένου, ο εκ Παρθένου τεχθείς, ο εκ Παρθένου τεχθείς·

ούτος εστί ο εκ Θεού, ο εκ Θεού, Θεός λόγος,

ο σαρκωθείς δι ημάς

και σώσας τον ανθρώπον· Αυτόν προσκυνήσωμεν·
- πλ. β' ετεετε...τετερερε...[κράτημα]

Τέλος
- πλ. α' ο σαρκωθείς δι ημάς και σώσας τον ανθρώπον

Αυτόν προσκυνήσωμεν.

Εισάγεται με ήχημα-πρόλογο εξαρτώμενο από την λέξη *Λέγε*. Το κύριο μέρος χωρίζεται από το τέλος με ένα κράτημα. Το τέλος δημιουργείται από επανάληψη της τελευταίας φράσης *ο σαρκωθείς δι ημάς [...] προσκυνήσωμεν*. Επαναλήψεις γίνονται και σε άλλους στίχους- φράσεις της σύνθεσης, συγκεκριμένα στους *τίνα φέρων εν αγκάλαις εν τω ναώ, τίνι κράζεις και βοάς νυν ηλευθέρωμαι, είδον γαρ τον Σωτήρα μου και ο εκ Παρθένου τεχθείς*. Αναγραμματισμοί δεν υπάρχουν.

φ. 136r Έτερον εις την αυτήν εορτήν των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου, νέον· [ήχος] πλ. β' *Εορτή χαρμόσυνος, εορτή παγκόσμιος*

Κύριο Μέρος

πλ. β' *Νεανές....*

πλ. β' *Εορτή χαρμόσυνος, εορτή παγκόσμιος επέφανε τοις πέρασι σήμερον, πάλιν·*

η πάνσεπτος μνήμη, μνήμη πάνσεπτος, η πάνσεπτος μνήμη

των σοφοτάτων Αποστόλων, Αποστόλων και κορυφαίων Πέτρου και Παύλου·

δι' ο και Ρώμη συχαίρει χορεύουσα εν ωδαίς και ύμνοις·

β', α' *εορτάσωμεν και υμείς αδελφοί την πανσεβάστον ταύτην ημέραν εκτελέσαντες*

πλ. β' *ημέραν εκτελέσαντες, την πανσεβάστον ταύτην ημέραν εκτελέσαντες·*

τετετε....[κράτημα]

Τέλος

πλ. β' *την πανσεβάστον ταύτην ημέραν εκτελέσαντες.*

Εισάγεται με το απήχημα του δευτέρου ήχου *νεανες*. Υπάρχει ένα κράτημα πριν το τέλος και η σύνθεση ανήκει στον μονομερή τύπο. Το τέλος δημιουργείται από επανάληψη. Επανάληψεις και αναγραμματισμοί λέξεων και ημιστιχίων γίνονται στο κύριο μέρος.

φ. 140r Έτερον εις την αυτήν εορτήν· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου, νέον· (φ. 140v)
[ήχος] πλ. δ *Των προφητών τους ακραίμονας*

Πρόλογος

πλ. δ' *Το τοτοτο...*

Α' Μέρος

πλ. δ' *Των προφητών τους ακραίμονας*

και παμφαιείς φωστήρας της οικουμένης

δ' *εν ύμνοις τιμή, τιμή, τιμήσωμεν πιστοί Ηλίαν και Ελισαίον*

πλ. δ' *και Χριστώ εκβοήσωμεν*

δ' *μελωδικώς·*

δ' *Εύσπλαγχνε Κύριε, παράσχου τω λαώ σου, ικεσίαις των προφητών σου*

Λέγετος *άφεσιν αμαρτιών και το μέγα έλεος*

πλ. δ' *τοτοτοτο...τετετε...[κράτημα]*

Τέλος

πλ. δ' *άφεσιν αμαρτιών και το μέγα έλεος, και το μέγα έλεος.*

Εισάγεται με ήχημα-πρόλογο. Η σύνθεση ανήκει στον μονομερή απλό τύπο, το τέλος της σύνθεσης με επανάληψη στη τελευταία φράση του ήδη μελοποιημένου κειμένου *άφεςιν αμαρτιών και το μέγα έλεος*. Περιστασιακά σημειώνονται επαναλήψεις λέξεων.

φ. 141ν Τω αυτό μηνί κε΄ η Κοίμησις της Αγίας Θεομήτορος Άννης· (φ. 142r)
ψάλλεται δε εις την Σύλληψιν αυτής· ποίημα Άγγελου Γρηγορίου· [ήχος] δ΄ Την
πάνσεπτόν σου κοίμησιν

Πρόλογος

δ΄ *Η τιτι....*

Α΄ Μέρος

δ΄ *Την πάνσεπτον σου Κοίμησιν*

πλ. δ΄ *Άννα σώφρων προμήτωρ Χριστού, πάλιν·*

δ΄ *την πάνσεπτον σου Κοίμησιν*

Άννα σώφρων προμήτωρ Χριστού, λέγε·

των αγγέλων οι δήμοι (sic) εν ουρανώ

και ανθρώπων τα γήρη (sic) επί της γής

μακαρίζωμεν την πάνσεπτον σου Κοίμησιν

πλ. δ΄ *Άννα σώφρων προμήτωρ Χριστού*

δ' *μακαρίζομεν·*

Λέγετος *τετετετε...ετενετε...[κράτημα]*

Τέλος

γ' *Την πάνσεπτον σου κοίμησιν*

Άννα σώφρων προμήτωρ Χριστού.

Εισάγεται με πρόλογο και ακολουθεί το κύριο μέρος και ένα κράτημα. Το τέλος αποτελεί η επανάληψη του πρώτου στίχου, φαινόμενο μάλλον ασυνήθιστο. Σημειώνονται επαναλήψεις στίχων και ημιστιχίων. Στο μεγαλύτερο μέρος της σύνθεσης το μέλος είναι εκτενές.

φ. 143ν Τω αυτώ μηνί κζ' του Αγίου μεγαλομάρτυρος και ιαματικού Παντελεήμονος· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου, επιούθη διά ικεσίαν, ψάλλεται δε και εις πάντας μάρτυρας· [ήχος] α' *Αγώνα καλόν ηγωνίσω*

Πρόλογος

α' *Ααανανεανε....τετετε*

Α' Μέρος

α' *Αγώνα καλόν ηγωνίσω και δρόμον τετέλεκας του μαρτυρίου σου
μάρτυς Παντελεήμων·*

πλ. α', α' *διό και εν υψίστοις*

α' *μετ' αγγέλων χορεύεις, πάλιν·*

εν υψίστοις μετ' αγγέλων χορεύεις, χορεύεις.

Αντάζια των πόνων σου ειληφώς τα βασίλεια, ειληφώς τα βασίλεια

πλ. α' *τετε..ανεανε...*

Τέλος

πλ. α' *αντάζια των πόνων σου ειληφώς τα βασίλεια.*

Και αυτή η σύνθεση εισάγεται με πρόλογο και ακολουθείται από το κύριο μέρος, το οποίο διακόπτεται από ένα κράτημα. Το τέλος σχηματίζεται από την επανάληψη του στίχου *αντάζια των πόνων σου ειληφώς τα βασίλεια*. Επαναλήψεις γενικότερα γίνονται στους στίχους *διό και εν υψίστοις [..] χορεύεις*.

φ. 158ν Έτερον εις την αυτήν εορτήν· ποίημα Άγγελου Γρηγορίου, νέον· [ήχος] δ' *Δεύτε ανυμνήσωμεν λαοί*

Πρόλογος

δ' *Δε τετετε*

Κύριο Μέρος

δ' *Δεύτε ανυμνήσωμεν*

πλ. β' *ανυμνήσωμεν λαοί*

πλ. δ' *ανυμνήσωμεν λαοί την Παναγίαν παρθένον αγνήν*

β' *εξ ης αρρήτως προήλθε*

σαρκωθείς ο λόγος του Πατρός

δ' *κράζοντες και λέγοντες,*

ευλογημένη συν εν γυναιζί, μακαρία η γαστήρ η χωρήσασα Χριστόν

- πλ. δ' *Αυτού ταις αγίαις*
- δ' *χερσί την ψυχήν, την ψυχήν παραθεμένη*
- πρέσβευε Δέσποινα (sic)*
- πλ. δ' *σωθήναι τας ψυχάς ημών*
- πλ. δ' *τοτοτοτο...ε τετετε...ανεανε...τοτοτο...[κράτημα]*
- Τέλος
- πλ. δ' *πρέσβευε Δέσποινα (sic) σωθήναι τας ψυχάς ημών.*

Ο εισαγωγικός πρόλογος ακολουθείται από το κύριο μέρος, ένα κράτημα και το τέλος της σύνθεσης, σχηματιζόμενο από επανάληψη του στίχου *πρέσβευε Δέσποινα σωθήναι τας ψυχάς ημών*. Αναγραμματισμοί και επαναλήψεις δεν υπάρχουν. Το μέλος σε αρκετά σημεία είναι εκτενές.

φ. 162ν Έτερον εις την αυτήν εορτήν, αναγραμματισμός από το *Πρόδρομο του Σωτήρος*· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] δ' *Παρησίαν έχων προς Κύριον, εκτενώς ικέτευε*

Κύριο Μέρος

- δ' *Παρησίαν έχων προς Κύριον*
- πλ. δ' *εκτενώς ικέτευε υπέρ (sic του σωθήναι) τας ψυχάς ημών·*
- δ' *πάλιν·*

Παρρησίαν έχων προς Κύριον

δ' εκτενώς ικέτευε υπέρ (sic του σωθήναι) τας ψυχάς ημών.

Πρόδρομε, Πρόδρομε του Σωτήρος

σου βασιλείς ήλεγξας

παρανομίαν μη εργάζεσθαι διό παίγνιον

πλ. δ' ανόμου γυναικός έπεισε τον Ηρώδη εκτέμειν (sic αποτεμείν) σου

β' την κεφαλήν

δ' και διά τούτο ανατολών ηλίου μέχρι, μέχρι δυσμών

αινετόν το όνομά σου.

δ' *Παρρησίαν έχων προς Κύριον·*

πλ. δ' τοτοτο...ε τετετετε....[κράτημα]

Τέλος

πλ. δ' εκτενώς ικέτευε υπέρ (sic του σωθήναι) τας ψυχάς ημών.

Η σύνθεση είναι αναγραμματισμός του στιχηρού *Πρόδρομε του Σωτήρος*. Χωρίζεται από ένα κράτημα, του οποίου ακολουθεί επανάληψη του δευτέρου στίχου. Επανάληψη γίνεται και στο κύριο μέρος στο στίχο *Παρρησίαν [..] ψυχάς ημών*.

φ. 171r Μηνί Σεπτεμβρίω κστ' η Μετάστασις του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου· ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] β' έξω
Την των Αποστόλων ακρότητα

Πρόλογος

β' Η τιτιτιτι...

Κύριο Μέρος

β' *Την των Αποστόλων ακρότητα,*

πλ. β' *ακρότητα των Αποστόλων,*

της θεολογίας την σάλπιγγα,

β' *τον πνευματικόν στρατηγόν,*

τον την οικουμένην Θεώ καθυποτάζαντα

δεύτε πιστοί μακαρίσωμεν Ιωάννην τον αοίδιμον

εκ γής μεθιστάμενον και γής ούκ αφιστάμενον

πλ. β' *αλλά ζώντα και μένοντα*

την φοβέραν του Δεσπότης δευτέραν έλευσιν

πλ. β' *τετετετε...ε τετετε...[κράτημα]*

Τέλος

β' *αλλά ζώντα και μένοντα*

την φοβέραν του Δεσπότη δευτέραν έλευσιν.

Εισάγεται με πρόλογο και ακολουθεί το κύριο μέρος της σύνθεσης, με αναγραμματισμό του στίχου *Την των Αποστόλων ακρότητα*. Το τέλος είναι η επανάληψη του στίχου *αλλά ζώντα [...] δευτέραν έλευσιν*.

φ. 172ν Μηνί Νοεμβρίω α΄ των αγίων και ιαματικών Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού· ποίημα του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] δ΄ *Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι*

Πρόλογος

δ΄ Ωω τοτοτοτο....

Κύριο Μέρος

δ΄ *Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι· πάλιν·*

ώφθητε αγγέλων συνόμιλοι, συνόμιλοι, λέγε·

ώφθητε αγγέλων, αγγέλων συνόμιλοι

Κοσμά συν τω Δαμιανώ τω σοφώ

Λέγετος *αδελφοί αδελφοί τερπνότατοι*

Τιτιτι...ε τετετε...[κράτημα]

Τέλος

αδελφοί τερπνότατοι τερπνότατοι.

Εισάγεται με πρόλογο. Πρόκειται κατά βάση για μελοποίηση του στίχου *Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι, Κοσμά συν τω Δαμιανώ τω σοφώ, αδελφοί τερπνότατοι* του στιχηρού *Μεγάλων αξιωθέντες δωρεών πανεύφημοι* της Λιτής της εορτής των αγίων Αναργύρων. Το κύριο μέρος εμπεριέχει τριπλή επανάληψη της τελευταίας φράσης του ήδη μελοποιημένου κειμένου *Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι*, και ολοκληρώνεται με την παρεμβολή κρατήματος. Το τέλος δημιουργείται με την επανάληψη του ημιστιχίου *αδελφοί τερπνότατοι*. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μέλος δεν είναι ιδιαίτερα εκτενές παρά μόνο σε κάποιες φράσεις.

φ. 173ν Μηνί Ιουλίω κε' η Κοίμησις της Αγίας και θεομήτορος Άνης από το *Εξ ακάρπων λαγόνων* του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου· (φ. 174r) [ήχος] πλ. δ' *Το ζεύγος το άμωμον, η ζυνωρίς η αγία*

Πρόλογος

πλ. δ' *Το τοσοοτοσοο*

Κύριο Μέρος

πλ. δ' *Το ζεύγος το άμωμον, η ζυνωρίς αγία Ιωακείμ και Άννα*

ούτοι μεταστάντες προς ουρανίους σκηνάς· πάλιν·

πλ. δ' *συν αυτή αυτώ θυγατρί υπερ αχράντω Παρθένω*

μετ' αγγέλων χορεύουσιν, μετ' αγγέλων χορεύουσιν

υπέρ του κόσμου πρεσβεία ποιούμενοι, πρεσβεία ποιούμενοι

πλ. δ' *τετετετε...ε τετετε...[κράτημα]*

Τέλος

πλ. δ' *υπέρ του κόσμου πρεσβεία ποιούμενοι.*

Όλη η σύνθεση είναι σε ήχο πλάγιο του τετάρτου, χωρίς εναλλαγές ήχων. Εισάγεται με πρόλογο. Το κυρίως μέρος της εμπεριέχει επαναλήψεις στίχων συγκεκριμένα των *πρεσβεία ποιούμενοι* και *μετ' αγγέλων χορεύουσιν*. Το τέλος της σύνθεσης είναι επανάληψη του τελευταίου στίχου *υπέρ του κόσμου πρεσβεία ποιούμενοι*. Στο κύριο μέρος στη φράση *μετ' αγγέλων χορεύουσιν* το μέλος είναι ιδιαίτερα εκτενές, με

συνεχείς επαναλήψεις των θέσεων ψηφιστού και ετέρου παρακαλέσματος, ενώ στην επανάληψη το μέλος είναι μάλλον συνοπτικό. Αναγραμματισμοί δεν υπάρχουν.

φ.175r Ψάλλεται δε και εις διαφόρους Αγίους εις τοιούτον τρόπον· εις μεγαλομάρτυρας πρεσβείαις του αθλοφόρου, εις Αποστόλους πρεσβείαις του Αποστόλου· του αυτού Αγγέλου Γρηγορίου· πλ. δ' *Ταις πρεσβείαις ημίν Σωτήρ τα ελέη σου*

Κύριο Μέρος

πλ. δ' *Ταις πρεσβείαις, ταις πρεσβείαις*

δ' *ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου,*

ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου,

ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου

πλ. δ' *κατάπεμψον ημίν Σωτήρ τα ελέη σου,*

Κατάπεμψον, κατάπεμψον ημίν Σωτήρ τα ελέη σου.

Πρόκειται για την μελοποίηση του στίχου *Ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου κατάπεμψον ημίν Σωτήρ τα ελέη σου*. Η σύνθεση δεν έχει πρόλογο αλλά ούτε κράτημα. Όπως παρατηρούμε όλη η σύνθεση είναι επανάληψη της φράσης *ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου* με συνεχείς επαναλήψεις των θέσεων παρακαλέσματος και ομαλού. Η επανάληψη της φράσης *κατάπεμψον ημίν σωτήρ τα ελέη σου* γίνεται με επανάληψη των θέσεων παρακαλέσματος, τρομικού, αποδέρματος, ετέρου παρακαλέσματος και αντικενώματος. Επίσης, το μέλος σχεδόν σε όλη τη σύνθεση είναι εκτενές. Σε αυτή την περίπτωση μόνο το μέλος παραπέμπει σε καλοφωνική σύνθεση καθώς δεν υπάρχουν τα συνήθη χαρακτηριστικά.

Συμπεράσματα μορφολογικής ανάλυσης

Με βάση την ανωτέρω παρουσίαση της μορφολογίας των συνθέσεων παρατηρούμε την ύπαρξη τριών μορφολογικών τύπων μαθημάτων, ως εξής: α

1. ενιαία σύνθεση χωρίς κρατήματα,
2. σύνθεση με παρεμβολή ενός κρατήματος (πρόλογος, κύριο μέρος, τέλος) και
3. σύνθεση με παρεμβολή ενός κρατήματος, χωρίς πρόλογο (κύριο μέρος, τέλος).

Στον πρώτο μορφολογικό τύπο ανήκουν οι ακόλουθες συνθέσεις:

- *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη, Χριστέ, δείζον ημίν και την ένδοξόν σου Ανάστασιν, Σήμερον κρεμάται επί ξύλου, ήχος πλ. β' (φ. 9r),*
- *Την εν σαρκί Σου ύπνωσιν και του σταυρού το πάθος, ήχος πλ. β' (φ. 10v)*
- *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη Χριστέ, α δι ημάς εκών υπέμεινας, ήχος πλ. β' (φ. 12r)*
- *Ταις πρεσβείαις ημίν Σωτήρ τα ελέη σου, ήχος πλ. δ' (φ. 175r).*

Στον δεύτερο μορφολογικό τύπο με παρεμβολή ενός κρατήματος, χωρίς πρόλογο ανήκουν οι συνθέσεις:

- *Της παρθενίας τον ναόν και άσπιλον αμνάδα, των γυναικών την σύναθλον κλέος και κορωνίδα, ήχος δ' (φ.70v)*
- *Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον, ήχος πλ. δ' (φ. 72r)*
- *Παρρησίαν έχων προς Κύριον, εκτενώς ικέτευε, ήχος δ' (φ. 162v)*
- *Εορτή χαρμόσυνος, εορτή παγκόσμιος, ήχος πλ. β' (φ. 136r)*

Τέλος, στον τρίτο μορφολογικό τύπο της σύνθεσης με παρεμβολή ενός κρατήματος ανήκουν οι ακόλουθες συνθέσεις:

- *Δι' αγγέλου προρρήσεως, εξ Ιωακείμ και Άννης των δικαίων σήμερα προήλθες, Παρθένε, ήχος δ' (φ. 38r)*
- *Όνπερ πάλαι Μωυσής, ήχος πλ. δ' (φ. 42r)*
- *Εν ιερεύσι και μάρτυσι, ήχος πλ. δ' (φ. 49v)*
- *Τω της σοφίας αλιευτικό καλάμω, ήχος δ' (φ. 51v)*
- *Τις μη θαυμάσει, ήχος πλ. δ' (φ. 61r)*
- *Των μοναστών καθηγητήν και ασκητών το κλέος, ήχος δ' (φ. 108r)*

- *Όσιε πάτερ ου δέδωκας ύπνον*, ήχος πλ. α' (φ. 109v)
- *Λέγε Συμεών τίνα φέρων*, ήχος α' (φ. 117r)
- *Των προφητών τους ακραίμονας*, ήχος πλ. δ' (φ. 140r)
- *Την πάνσεπτόν σου κοίμησιν*, ήχος δ' (φ. 141v)
- *Αγώνα καλόν ηγωνίσω*, ήχος α' (φ. 143v)
- *Δεύτε ανυμνήσωμεν λαοί*, ήχος δ' (φ. 158v)
- *Την των Αποστόλων ακρότητα*, ήχος β' (φ. 171r)
- *Ώφθητε αγγέλων συνόμιλοι*, ήχος δ' (φ. 172v)
- *Το ζεύγος το άμωμον, η ζυνωρίς η αγία*, ήχος πλ. δ' (φ. 173v)

Όπως είναι προφανές, ο μορφολογικός τύπος ο οποίος ακολουθείται περισσότερο από τον Άγγελο Γρηγόριο είναι ο τελευταίος, δηλαδή η σύνθεση με πρόλογο, κύριο μέρος και τέλος. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι ο Άγγελος Γρηγόριος χρησιμοποιεί και τους τρεις μορφολογικούς τύπους για τις συνθέσεις στις οποίες έχει γράψει και το κείμενο. Συγκεκριμένα, στις συνθέσεις *Την εν σαρκί Σου ύπνωσιν και του σταυρού το πάθος* (φ. 10v) και *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη Χριστέ α δι ημάς εκών υπέμεινας* (φ. 12r) χρησιμοποιεί το μορφολογικό τύπο της ενιαίας σύνθεσης χωρίς κρατήματα. Στη σύνθεση *Της παρθενίας τον ναόν και άσπιλον αμνάδα* (φ. 70v) χρησιμοποιεί το μορφολογικό τύπο της σύνθεσης με παρεμβολή ενός κρατήματος, χωρίς πρόλογο και στη σύνθεση *Των μοναστών καθηγητήν και ασκητών το κλέος* (φ. 108r) χρησιμοποιεί το μορφολογικό τύπο της σύνθεσης με παρεμβολή ενός κρατήματος (πρόλογος, κύριο μέρος, τέλος). Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαφοροποιείται από την «παραδεδομένη» μορφολογία των καλοφωνικών μαθημάτων, αφού σε κάποιες συνθέσεις του παρατηρούμε την έλλειψη παρεμβαλλομένων κρατημάτων, αναγραμματισμών αλλά και επαναλήψεων. Επίσης το μέλος σε πολλές συνθέσεις του άλλοτε είναι εκτενές με επαναλήψεις θέσεων, άλλοτε εκτενές χωρίς επαναλήψεις θέσεων και άλλοτε το μέλος παραμένει μάλλον σύντομο και πάντως όχι καλοφωνικό. Όσον αφορά σε αυτό τελευταίο χαρακτηριστικό, πρέπει να σημειωθεί ότι αν και δεν είναι σύνηθες έχει ήδη παρατηρηθεί και σε άλλες καλοφωνικές συνθέσεις³⁴. Ανάλογη απόκλιση από τα “παραδοσιακά” χαρακτηριστικά της καλοφωνίας συναντώνται και στην Κύπρο σε συνθέσεις “αναγραμματισμών” και “αναποδισμών” του Κωνσταντίνου Φλαγγή και ενδεχομένως αφορούν σε διαφοροποιήσεις του είδους αυτού στα τοπικά αυτά ρεπερτόρια³⁵.

³⁴ F. Kritikou, “The challenge of writing new poetry and music: the case of the stichera idiomela by Manuel Chrysaphes”, *Creating liturgically: Hymnography and Music, Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music - University of Eastern Finland, Joensuu, Finland 8-14 June 2015*, pp. 177-188.

³⁵ Βλ. F. Kritikou, “Kalophonic settings of Stichera Idiomela in Byzantine and Cypriot Tradition:

Κεφάλαιο Δεύτερο: Ανάλυση επιλεγμένης σύνθεσης

2.1. Ανάλυση της καλοφωνικής σύνθεσης *Τω της σοφίας αλιευτικό καλάμω του Αγγέλου Γρηγορίου*

Ως δείγμα του μελοποιητικού ταλέντου του Αγγέλου Γρηγορίου επιλέξαμε το μάθημα *Τω της σοφίας αλιευτικό καλάμω*³⁶. Οι λόγοι επιλογής της συγκεκριμένης σύνθεσης είναι αφ' ενός ότι ακολουθεί ένα από τα συνηθέστερα μορφολογικά σχήματα από αυτά που χρησιμοποιεί ο συνθέτης στα μαθήματα και αφ' ετέρου ότι παρουσιάζει ιδιαιτερότητες σε σχέση με τις συνήθεις καλοφωνικές συνθέσεις.

Η σύνθεση μελοποιείται σε δ' ήχο με συχνές εναλλαγές στον πλάγιο του δ'. Σε δύο περιπτώσεις παρατηρείται ασυμφωνία μεταξύ της μαρτυρίας και του τονικού ύψους του φθόγγου στον οποίο βρίσκεται η σύνθεση. Συγκεκριμένα, στο φ. 52ν, στην φράση «*φωτίσας τα έθνη*», η μαρτυρία του τετάρτου ήχου θα έπρεπε να αντιστοιχεί σε d αλλά σύμφωνα με τη μετροφωνία καταλήγει σε G, δηλαδή στον πλάγιο του δ. Αντίστοιχα, στο φ. 52ν, έχουμε ακριβώς την ίδια περίπτωση, στη φράση «*τοις θαύμασιν ιάτρευσας*», όπου και πάλι έχουμε τη μαρτυρία του τέταρτου ήχου σε G. Η σύνθεση καταλήγει σε ήχο του πλαγίου τετάρτου (G)³⁷.

Points of Convergence and Divergence”, *Proceedings of the Fourth International Conference on Orthodox Church Music, University of Eastern Finland, Joensuu Finland 6-12 June 2011*, The International Society for Orthodox Church Music 2013, pp. 83-99.

³⁶ Βλ. Σινά 1566, φ. 51ν: *Τω* αυτό μηνί η του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Λουκά, ποίημα Αγγέλου Γρηγορίου· [ήχος] δ' *Τω της σοφίας αλιευτικό καλάμω*.

³⁷ Βλ. την μεταγραφή της σύνθεσης στο Παράρτημα.

2.2.1. Χρήση των θέσεων

Ενδιαφέρον προκαλεί ο τρόπος χρήσης των θέσεων μέσα στο κείμενο. Ο Άγγελος Γρηγόριος χρησιμοποιεί πολύ συχνά τις θέσεις τρομικού³⁸, ψηφιστού³⁹, αντικενώματος⁴⁰, παρακαλέσματος⁴¹, ομαλού (στους συνήθεις συνδυασμούς)⁴² και λυγίσματος⁴³. Λιγότερο συχνά χρησιμοποιούνται οι θέσεις της παρακλητικής⁴⁴, του πιάσματος⁴⁵, του ετέρου παρακαλέσματος⁴⁶, του συνάγματος⁴⁷ και του κυλίσματος⁴⁸.

³⁸ Η θέση του τρομικού χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με τα εξής φωνητικά σημάδια: με κεντήματα και δύο αποστρώφους, με δίφωνη ανάβαση και δύο αποστρώφους, με οξεία και τρεις αποστρώφους, με οξεία και δύο αποστρώφους, με ολίγον και απόστροφο, με ολίγον, οξεία και δύο αποστρώφους, με δύο ολίγον και απόστροφο, με ολίγον, κεντήματα και δύο αποστρώφους και με πεταστή και δίφωνη κατάβαση. Βλ. για παράδειγμα τις ακόλουθες περιπτώσεις: *τοσοοτο* (φ. 51v), *τοι(οις)*, *(έ)θνη*, *φω(τί)σας* (52v), *τερερε*, *τερερε* (φ.53r), *του* (φ. 52r), *τοτοσο*, *θα(λά)σης* (φ. 51v), *τερερε* (φ. 53r).

³⁹ Η θέση του ψηφιστού χρησιμοποιείται με τους εξής συνδυασμούς φωνητικών σημαδιών: με οξεία, υπορροή και απόστροφο, με δίφωνη ανάβαση, υπορροή και δύο αποστρώφους, με τρίφωνη ανάβαση και τρεις αποστρώφους, με ίσον και απόστροφο, με οξεία, υπορροή και δύο αποστρώφους, με πεταστή και απόστροφο, με δίφωνη ανάβαση και τρεις αποστρώφους, με τρίφωνη ανάβαση και δύο αποστρώφους, με δίφωνη ανάβαση και υπορροή και τέλος με οξεία και απόστροφο. Βλ. για παράδειγμα τις περιπτώσεις: *τοσο*, *τοσοίτο*, *τοσοτοσο*, *τοστο* (φ. 51v), *β(υ)θού*, *παμ(μακά)ριστε*, (φ. 52r) *π(α)θών*, *τεεε*, *τετε*, (φ. 52v) και *Χρι(στόν)* (φ. 53r).

⁴⁰ Το αντικένωμα χρησιμοποιείται στους εξής συνδυασμούς: με οξεία και απόστροφο, με οξεία και ελαφρόν, με πεταστή και δίφωνη κατάβαση, με δίφωνη ανάβαση και υπορροή, με δίφωνη ανάβαση και δίφωνη κατάβαση, με οξεία με ίσον και υπορροή, με τρίφωνη ανάβαση και ελαφρόν, με ολίγον, κεντήματα και δίφωνη κατάβαση, με τρίφωνη ανάβαση και απόστροφο, με ολίγον και τετράφωνη κατάβαση, με πελαστόν, ελαφρόν και απόστροφο, με πεταστή και τετράφωνη κατάβαση, με τρίφωνη ανάβαση και τρίφωνη κατάβαση και τέλος με απόστροφο και τρίφωνη κατάβαση. Βλ. τις περιπτώσεις: *τοσοο*, *τοτοσο*, *τοο*, *αλιευ(τι)κώ*, *(βυ)θού*, (φ. 51v), *των*, *π(ι)στών*, *μα(θη)τευθείς*, *ε(πι)λάμψει*, (φ. 52r), *νοσ(ή)ματα*, *θαυμά(σιν)*, *ιά(τρευ)σας*, *τερεερεε*, (φ. 52v), *τετερε* (φ. 53r) και *πι(στών)* (φ. 52r).

⁴¹ Το έτερον παρακάλεσμα χρησιμοποιείται με ίσον και δύο αποστρώφους και με δίφωνη ανάβαση, υπορροή, οξεία και απόστροφο. Βλ. τις περιπτώσεις: *τοτοοίτο* και *αλι(ε)υτικώ*, (φ. 51v).

⁴² Βλ. τις περιπτώσεις: *τοσο*, *α(λι)ευτικώ*, (φ. 51v) και *μαθητευθείς* (φ. 52r).

⁴³ Το λύγισμα χρησιμοποιείται με πεταστή και απόστροφο (διπλοπέταστο), με δίφωνη ανάβαση και απόστροφο, με πεταστή και δίφωνη κατάβαση, με ολίγον και απόστροφο, με δίφωνη ανάβαση και δύο αποστρώφους, με δίφωνη ανάβαση και συνδέσμους, με πεταστή με ίσον και υπορροή και με ολίγον, απόστροφο, πεταστή με ίσον και απόστροφο. Βλ. τις περιπτώσεις: *τοσοίτο*, *τοσοίτο*, *σοφ(ί)ας*, (φ. 51v), *θαν(α)τηφόρου*, *παμμακ(ά)ριστε*, *καρδ(ίαν)*, *τ(η)*, (φ. 52r) και *εθνη*, *ι(ατρε)υσας* (φ. 52v).

⁴⁴ Η θέση της παρακλητικής με οξεία, κεντήματα με ίσον και απόστροφο, με τετράφωνη ανάβαση, κεντήματα και απόστροφο και με πεταστή με ίσον, κεντήματα και υπορροή. Βλ. τις περιπτώσεις: *(κα)λά(μω)*, (φ. 51v), *τοις θαύ(μασιν)*, (φ. 52v) και *τερερε* (φ. 53r).

⁴⁵ Το πιάσμα χρησιμοποιείται με ολίγον και απόστροφο, με απόστροφο και υπορροή και με απόστροφο και δίφωνη κατάβαση. Βλ. τις περιπτώσεις: *(ε)ζώ(γρησας)*, (φ. 52r) και *(Από)στο(λε)*, *ετεε* (φ. 52v).

Χρησιμοποιούνται επίσης και οι μεγάλες αργίες, συνήθως το κράτημα⁴⁹ και το απόδεσμα⁵⁰. Παλιλλογίες δημιουργούνται από την επανάληψη, και κάποιες φορές τον συνδυασμό, θέσεων ψηφιστού, τρομικού, αντικενώματος και λυγίσματος⁵¹. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι στις περισσότερες καταλήξεις σημειώνεται η θέση του λυγίσματος ή του κυλίσματος.

2.2.2. Τα «ασυνήθιστα» σχήματα

Εκτός από αυτές τις συνηθισμένες θέσεις, υπάρχουν και κάποιες άλλες λιγότερο συνήθεις, στις οποίες θα γίνει μια σύντομη αναφορά. Οι τρεις εξ αυτών αποτελούν μάλλον «ανορθόγραφα σημεία» παρά θέσεις. Πρόκειται για τις ακόλουθες περιπτώσεις:

α. Παρακάλεσμα με δύο ίσα, χωρίς δηλαδή σηματοδότηση ανάβασης ή κατάβασης. Το «σχήμα» αυτό χρησιμοποιείται τρεις φορές σε αυτήν την σύνθεση, συγκεκριμένα: στο φ. 51ν στις λέξεις «(σοφ)ί(ας)», «(αλι)ευ(τικώ)» και φ. 53r «(η)μώ(ν)»⁵².

⁴⁶ Η θέση του παρακαλέσματος σχηματίζεται από πεταστή και δίφωνα κατάβαση, δίφωνα ανάβαση και δύο αποστρόφους, πεταστή και δύο αποστρόφους, πεταστή και απόστροφο, οξεία και απόστροφο και πεταστή και τρεις αποστρόφους. Βλ. τις περιπτώσεις: (θα)να(τηφόρου), (μα)θη(τευθείς) (φ.52r), *τερερετε, τερε, τερερε* (φ. 52ν) και (ψυχ)άς (φ. 53r).

⁴⁷ Βλ. την περίπτωση: (εζ)ώ(γρησας) (φ. 52r).

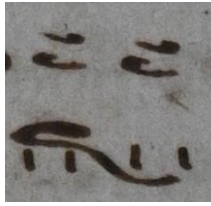
⁴⁸ Το κύλισμα με ολίγον, απόστροφο, πεταστή και τετράφωνα κατάβαση, με δίφωνα ανάβαση, ελαφρόν, οξεία, πεταστή, δίφωνα κατάβαση και κεντήματα, με τρίφωνα ανάβαση, ελαφρόν, απόστροφο, πεταστή και τετράφωνα κατάβαση και τέλος με ολίγον, απόστροφο, οξεία, πεταστή και δίφωνα κατάβαση. Βλ. τις περιπτώσεις: (θα)λάσσης(φ. 51ν), (αν)ι(χνεύον) (φ.52r), *ερεεε* (φ. 52ν) και *τερεεεε* (φ. 53r).

⁴⁹ Βλ. τις περιπτώσεις: (λου)κά και ό(λην) (φ. 52r).

⁵⁰ Βλ. τις περιπτώσεις: *το, τεε, καλά(μω)*, (φ. 51ν), *θανατηφό(ρου), παμμακάρι(στε)* και *καρδί(αν)* (φ. 52r).

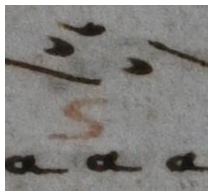
⁵¹ Βλ. φ. 52r, στη φράση «*αυτού καρδίαν*»· φ. 52ν, στη λέξη «*δόγμασι*»· φ. 52ν, στο κράτημα «*τερερετερετερε*»· φ. 52ν, στο κράτημα «*τερερετερεεεε*»· φ. 53r, στο κράτημα «*τερερετεεεεεεεε*»· φ. 53r στο κράτημα «*τετετετερε*»· φ. 53r, στη φράση «*αεί εκδυσωπών*».

⁵² Βλ. επίσης το ίδιο σχήμα στις ακόλουθες συνθέσεις του Αγγέλου Γρηγορίου: Σινά 1566, φ. 9r, *Προσκυνούμεν Σου τα πάθη*, στη λέξη *Ιορδάνη* (φ. 10r)· φ. 38r, *Δι' αγγέλου προρρήσεως, εξ Ιωακείμ και Άννης των δικαίων*, στο κράτημα και στη λέξη *(η)μώ(ν)* (φ. 39r)· φ. 42r, *Όνπερ πάλαι Μουσής*, στις λέξεις *κατα(βαλων)* και *(τί)μι(ον)* (φ. 42ν), *(βασι)λεί(ας)* (φ. 43ν) και στο κράτημα (φ. 44r)· φ. 61r, *Τις μη θαυμάσει*, στο κράτημα και στις λέξεις *τις* (φ. 61r) και *(προστρ)έ(χουσι)* (φ. 61ν)· φ.70ν, *Της παρθενίας τον ναόν και άσπιλον αμνάδα*, στη λέξη *νύ(μωην)* (φ. 71r)· φ. 72r, *Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον*, στη λέξη *εκ(εί)* (φ. 73r)· φ. 108r, *Των μοναστών καθηγητήν και ασκητών το κλέος*, στις

(φ. 51v) (σοφ)ί(ας)

β. Σε μία μόνο περίπτωση, στο φ. 52r στην λέξη «(εκ)ά(θηρας)», χρησιμοποιείται το τρομικό με 2 αποστρόφους⁵³.

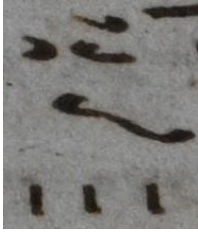
(φ. 52r) (εκ)ά(θηρας)

γ. Παρακάλεσμα με απόστροφο και ίσον. Το σχήμα αυτό χρησιμοποιείται δύο φορές σε αυτήν την σύνθεση, συγκεκριμένα: στο φ. 52r στην λέξη «καρδίαν» και φ. 52v στην λέξη «φωτίσας»⁵⁴.

λέξεις (μονα)στών (φ. 108r), (ακτημο)σύ(νης) και (Αντώνι)ον (φ. 108v)· φ. 117r, Λέγε Συμεών, στις λέξεις, λέ(γε) (φ. 117r), των, (αγ)ά(λλη), στο κράτημα, και (φ. 117v) και εκ (φ. 118r)· φ. 140r, Των προφητών τους ακραίμονας, στις λέξεις (Προφη)τών, ύ(μνοις) (φ. 140v) και Η(λίαν) (φ. 141r)· φ. 141v, Την πάνσεπτόν σου κοίμησιν, στις λέξεις Α(ννα) (φ. 142v)· φ. 143v, Αγώνα καλόν ηγωνίσω, στις λέξεις δρό(μον), εν (φ. 143v) και (χορ)εύ(εις) (φ. 144r)· φ. 158v, Δεύτε ανυμνήσωμεν λαοί, στη λέξη (η)μών (φ. 160r)· φ. 162v, Παρρησίαν έχων προς Κύριον, στις λέξεις (βασιλ)εί(ς), (παρανο)μί(αν) και παί(γνιον) (φ. 163r)· φ. 171r, Την των Αποστόλων ακρότητα, στις λέξεις της (φ. 171r) και μα(καρίσωμεν) (φ. 171v)· φ. 172v, Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι, στο κράτημα (φ. 172v) και στις λέξεις (τερπ)νό(τατοι) (φ. 173v)· φ. 173v, Το ζεύγος το άμωμον, στις λέξεις (υπ)έρ και (χορ)ε(ύουσιν) (φ. 174r)· φ. 175r, Ταις πρεσβείαις ημίν Σωτήρ τα ελέη σου, στις λέξεις (πρεσβ)εί(αις) και (κατά)πε(μυρον) (φ. 175r).

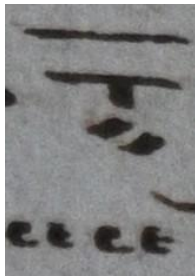
⁵³ Βλ. την ακόλουθη περίπτωση: (εκ)ά(θηρας) (φ. 52r).

⁵⁴ Βλ. επίσης το ίδιο ανορθόγραφο σχήμα στις ακόλουθες συνθέσεις του Αγγέλου Γρηγορίου: Σινά 1566, φ. 9r, Προσκυνοῦμεν σου τα πάθη, στη λέξη (Ανά)στα(σιν) (φ. 10v), φ. 10v, Την εν σαρκί σου ὑπνωσιν και του σταυρού το πάθος, στη λέξη (αγαθ)ών (φ. 12r), φ. 49v, Εν ιερεύσι και μάρτυσι, στη λέξη (μαρ)τύ(σιν) (φ. 50r), φ. 72r, Ακούσωμεν της Παρθένου εγκώμιον, στις λέξεις θε(ού), (δ)ό(ζα) και (αγγ)έ(λων) (φ. 72v), φ. 109v, Όσιε πάτερ ου δέδωκας ὑπνον, στο κράτημα τετε (φ. 110v), φ. 136r, Εορτή χαρμόσυνος, εορτή παγκόσμιος, στις λέξεις (χαρμό)συ(νος), (σή)με(ρον) (φ. 136r) και (εκτελέ)σα(ντες) (φ. 137v), φ. 143v, Αγώνα καλόν ηγωνίσω, στη λέξη (βασι)λεί(α) (φ. 144v) και φ. 172v, Ωφθητε αγγέλων συνόμιλοι, στη λέξη (συνό)μι(λοι) (φ. 173r).

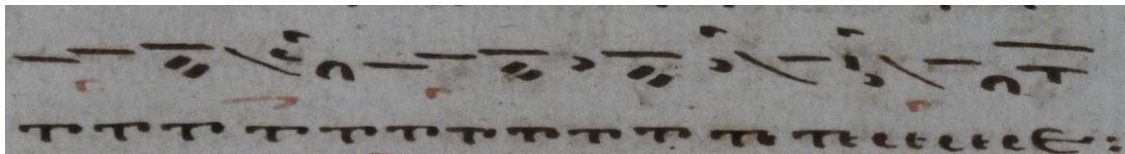
(φ. 52r) (καρδ)ί(αν)

δ. Η τέταρτη περίπτωση αφορά στην χρήση διαφορετικών αργιών στο ίδιο φωνητικό σημάδι, συγκεκριμένα του αποδέρματος και της διπλής. Ο συγκεκριμένος συνδυασμός συναντάται στο φ. 52v στο κράτημα «τερερε»⁵⁵.

(φ. 52v) (τε)ρερε

ε. Η πέμπτη περίπτωση αφορά στη χρήση φράσης η οποία σχηματίζεται από συνεχόμενα ολίγα, τέσσερα ή πέντε, χωρίς άφωνα σημάδια, με ή χωρίς αργίες και συντομίες. Η φράση χρησιμοποιείται πολύ συχνά και στερεότυπα σε ολόκληρη τη σύνθεση⁵⁶.

⁵⁵ Βλ. την περίπτωση: *τερερε* (φ. 52v). Επίσης βλ. τις ακόλουθες περιπτώσεις στις συνθέσεις: Σινά 1566, φ. 109v, *Όσιε πάτερ ου δέδωκας ύπνον*, στο κράτημα *τετε* (φ.110v)· φ. 143v, *Αγώνα καλόν ηγωνίσω*, στο κράτημα και στη λέξη *άνω* (φ. 144v).

⁵⁶ Βλ. επίσης, στο φ. 51v όπου όλο το μέλος σχηματίζεται από συνεχόμενες διαβατικές αναβάσεις με ολίγον, με κατ' εξαίρεση κάποια ενδιάμεσα σημάδια, στο φ. 52r, στην λέξη *Λουκά*, στο φ. 52v στη λέξη *(δ)ό(γμασί)*, στη φράση *(ιάτρευ)σας τοις*, όπου χρησιμοποιεί τρία ολίγον και δίφωνα ανάβαση, στο φ. 53r στο κράτημα, όπου χρησιμοποιεί τετράφωνα ανάβαση και τρία ολίγον και στο τέλος της σύνθεσης του φ. 53r στη φράση *τας ψυχάς* όπου και πάλι κάνει τετράφωνα ανάβαση και τρία ολίγον.

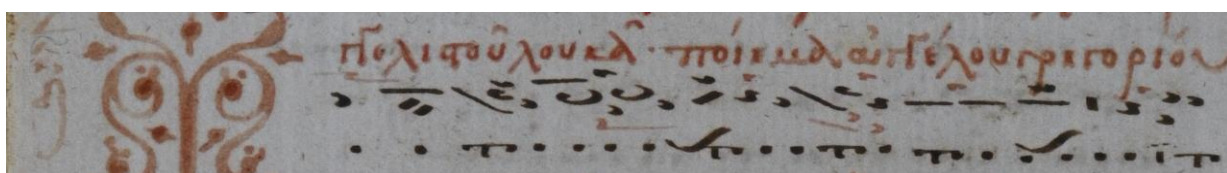
(φ. 51v) τοτοτοτερερε

Η στερεότυπη χρήση αυτών των σχημάτων σε όλες τις συνθέσεις, ανεξαρτήτως αν πρόκειται για την μελοποίηση του κειμένου ή τμήμα κρατήματος, παρά το γεγονός ότι αρκετά από αυτά χρησιμοποιούνται μάλλον στις συνθέσεις των κρατημάτων⁵⁷, δημιουργεί την υπόνοια διαφορετικής χρήσης της σημειογραφίας στα έργα του Αγγέλου Γρηγορίου. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι όλες αυτές οι «φράσεις»-σχήματα χρησιμοποιούνται και στις μεταγενέστερες συνθέσεις των Κρητών μελοποιών του ΙΣΤ΄ και του ΙΖ΄ αιώνα⁵⁸.

2.2.3. Οι ερυθρές παραλλαγές

Όπως συμβαίνει συχνά στις βυζαντινές συνθέσεις, έτσι και στις συνθέσεις του Αγγέλου Γρηγορίου παρατηρούνται ερυθρές παραλλαγές. Το ίδιο συμβαίνει και σε αυτήν την σύνθεση, ωστόσο, κάποιες από αυτές είναι αξιοσημείωτες, όπως φαίνεται στη συνέχεια.

Στο φ. 51v παρατηρούμε την ένδειξη ερυθράς παραλλαγής στο κράτημα «τοο» στην πρώτη σειρά της σύνθεσης και στο κράτημα «τοο» στη δεύτερη σειρά της σύνθεσης.

(φ. 51v) τοο

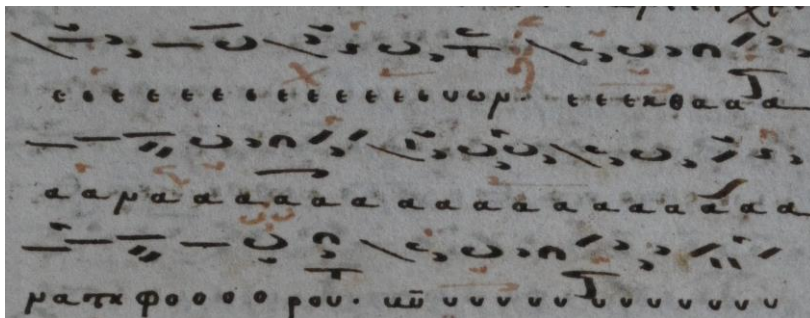
⁵⁷ Γρ. Αναστασίου, *Τα Κρατήματα στην Ψαλτική Τέχνη*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέτες 12, Αθήνα 2005, 409-428, 461-466.

⁵⁸ Βλ. F. Kritikou-F. Thoraval, "The *sui generis* Cretan settings (16th-17th cent.); a case study on Venediktos Episkopopoulos different kinds of compositions", *8th International Musicological Conference 'Musical and Cultural Osmoses in the Balkans', Bucharest, 2-6 September 2019*, και Φ. Κρητικού, «Οι μελοποιήσεις της Κυριακής προσευχής κατά τον 16ο και 17ο αι.: μορφολογική μελέτη», *Ζ' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό 'Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης-Μορφολογία-Αισθητική'*, Αθήνα, 18-20 Οκτωβρίου 2018, και τα δύο υπό έκδοση.

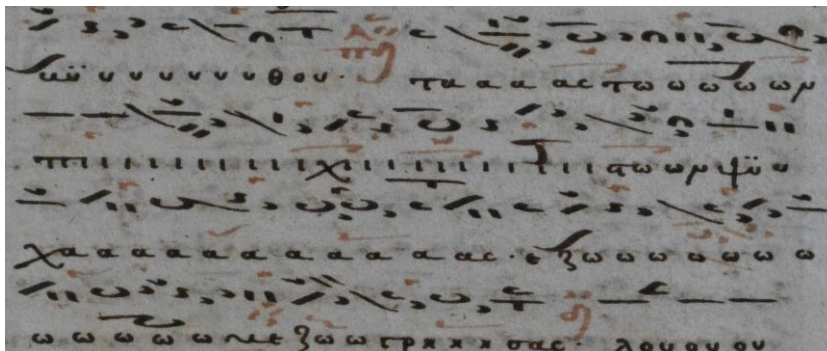
(φ. 51v) (τ)οοο

Στο φ. 52r στις λέξεις «(θανατηφ)ό(ρου)»,

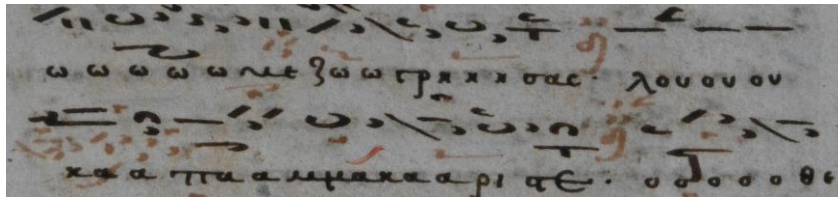
(φ. 52r) (θανατηφ)ό(ρου)

Στο ίδιο φύλλο, στη λέξη «εζώ(γρησας)»,

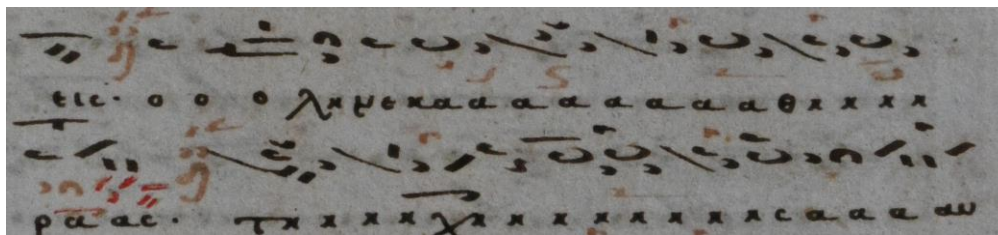
(φ. 52r) εζώ(γρησας)

Στο ίδιο φύλλο, στη λέξη «(Λου)κά»

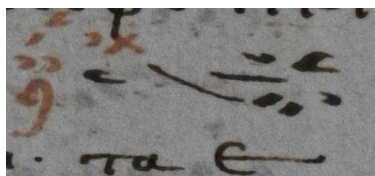
(φ. 52r) (Λου)κά

«(εκάθ)ηρας»,

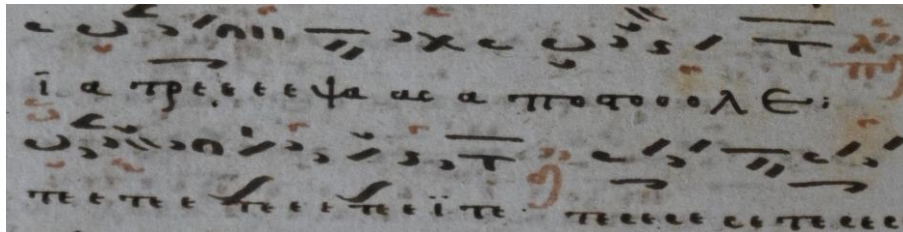
(φ. 52r) (εκάθ)ηρας

στο φ. 52v στη λέξη «τα» δίπλα από τη μαρτυρία του τετάρτου ήχου

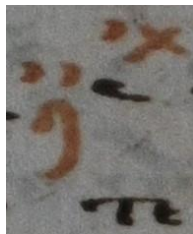
(φ. 52v) τα

Στο ίδιο φύλλο, στο κράτημα «τετετεε» δίπλα από τη μαρτυρία του πλαγίου τετάρτου ήχου. Το ίσον με πεταστή που σημειώνεται ως παραλλαγή αντιστοιχεί στην προηγηθείσα μαρτυρία του πλ. δ' ήχου υποδεικνύοντας sol, ενώ η τετράφωνη ανάβαση στον κύριο δ' ήχο υποδεικνύει re, δημιουργώντας την απόσταση 5ης.

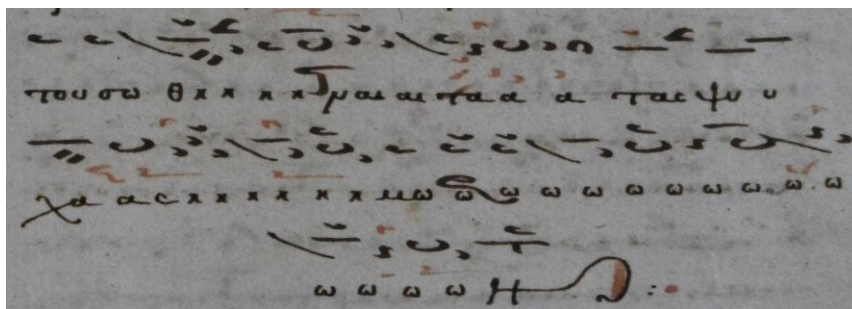
(φ. 52v) τε(εεεε)

Στο φ. 53r στο κράτημα «τερερετε» δίπλα από τη μαρτυρία του πλαγίου τετάρτου (sol) με ίσον υπάρχει η τετράφωνη κατάβαση η οποία υποδεικνύει με βάση την προηγούμενη μαρτυρία do και δημιουργεί και πάλι απόσταση 5^{ης}.

(φ. 53r) τε(ρερετε)

και τέλος ξανά στο φ. 53r στη λέξη «τα(ς)».

(φ. 53r) ταα(ς)

Καθώς είναι γνωστό ότι οι ερυθρές παραλλαγές υποδεικνύουν ποικίλματα και μία διαφορετική ενδεχομένως εκδοχή της φράσης, όπως είναι προφανές, αυτό το οποίο προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ο τρόπος χρήσης των ερυθρών παραλλαγών στις περιπτώσεις που αυτές σχετίζονται με μαρτυρίες ήχων και φαίνεται να υποδεικνύουν

απόσταση 5ης. Συγκεκριμένα, στο φ. 52ν, στη λέξη «τα» η μαρτυρία τετάρτου ήχου έπρεπε να υποδεικνύει re και όχι sol, όπως αναφέρθηκε. Αν το ίσον αναφέρεται στην προηγηθείσα κατάληξη (sol) η παραλλαγή υποδεικνύει μια τετράφωνη κατάβαση. Επίσης στο φ. 52ν στο κράτημα «τετεεε» η μαρτυρία πλαγίου τετάρτου ήχου (sol) ακολουθείται από μία τετράφωνη ανάβαση, η οποία οδηγεί σε re. Ταυτόχρονα, η ερυθρή παραλλαγή πάνω από την τετράφωνη ανάβαση (πεταστή με ίσον) υποδεικνύει παραμονή στο προηγηθέν sol του πλ. δ' με αποτέλεσμα να έχουμε τη δημιουργία απόστασης 5ης. Αντίστοιχα, στο φ. 53r, στο κράτημα «τερερε» η φράση καταλήγει σε μαρτυρία πλ. δ' ήχου (sol). Η βασική γραμμή συνεχίζει με ίσον άρα παραμένει σε sol, ενώ η τετράφωνη κατάβαση ως ερυθρή παραλλαγή οδηγεί σε do δημιουργώντας και πάλι απόσταση 5ης.

Οι ιδιάζουσες αυτές περιπτώσεις ερυθρών παραλλαγών οι οποίες υποδεικνύουν απόσταση 5^{ης} οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα ότι υποδεικνύεται η ενδεχόμενη χρήση διφωνίας, τουλάχιστον στο τμήμα του κρατήματος, πιθανότατα χωρίς η δίφωνη εκτέλεση να είναι υποχρεωτική. Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι υπόλοιπες συνθέσεις μαθημάτων του Αγγέλου Γρηγορίου έχουν τέτοια σημεία στα οποία μπορεί να υποθεθεί διφωνία. Το ενδεχόμενο αυτό αποτελεί μάλλον κάτι όχι και τόσο νέο στην Κρήτη αυτής της περιόδου καθώς έχουν προηγηθεί οι γνωστές δίφωνες συνθέσεις του ΙΕ' αιώνας, κάποιες εκ των οποίων μάλιστα είναι έργα του Μανουήλ Γαζή, δασκάλου του Αγγέλου Γρηγορίου.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διαθέτουμε ελάχιστα βιογραφικά στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του Αγγέλου Γρηγορίου. Ωστόσο, είναι μια εξέχουσα προσωπικότητα και πρέπει να θεωρηθεί ένας εκ των πρώτων εκπροσώπων της άνθησης της Ψαλτικής στην Κρήτη. Ακολούθως, σύμφωνα με τον μόνο βεβαιωμένο αυτόγραφο του κώδικα Σινά 1566, όπου ο ίδιος αναφέρει ότι υπήρξε μαθητής του Μανουήλ Γαζή και δεδομένου ότι εκείνη την περίοδο ο Μανουήλ Γαζής πεθαίνει στην Κρήτη, μπορούμε να τον τοποθετήσουμε ήδη πριν τα μέσα του ΙΕ΄αιώνος. Επίσης, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ο Άγγελος Γρηγόριος ίσως υπήρξε σύγχρονος, ή λίγο προγενέστερος του Κρητός μελοποιού, Ιωάννου ιερέα του Πλουσιαδηνού, αφού ανθολογείται έργο του σε αυτόγραφο κώδικα του.

Επιπλέον, ο Άγγελος Γρηγόριος είναι μελοποιός, υμνογράφος και κωδικογράφος. Αρχικά, το μελοποιητικό του έργο αφορά κυρίως συνθέσεις του Μαθηματαρίου και της Παπαδικής. Ο κύριος όγκος των συνθέσεων του ανθολογείται στον κώδικα Σινά 1566, με γραφέα τον ίδιο τον μελουργό. Επίσης, η εργογραφική του δραστηριότητα αναφέρεται στους κώδικες Ιβήρων 976, Ιβήρων 1291, Κουτλουμουσίου 436, στη Βρετανική Βιβλιοθήκη Add 57942, στη Βασιλική Βιβλιοθήκη της Δανίας, GKS 3537, στο Σινά 1438 και τέλος στο Πανεπιστήμιο Duke (συλλογή Kenneth Willis Clark) Ms 45. Παράλληλα, το υμνογραφικό του έργο αφορά ποιήματα κυρίως δεκαπεντασύλλαβα, τα οποία μελοποιεί ως μαθήματα. Τα υμνογραφικά κείμενα του Αγγέλου Γρηγορίου καταγράφονται στους κώδικες Σινά 1566, στη Βρετανική Βιβλιοθήκη Add 57942 και στο Πανεπιστήμιο Duke, Συλλογή Kenneth Willis Clark 45. Τέλος, το κωδικογραφικό του έργο, αναφέρεται όπως προαναφέρα και πιο πριν κυρίως στον σιναϊτικό κώδικα 1566, Μαθηματάριο, γραμμένο το β΄ μισό του ΙΕ΄αιώνος. αφού είναι ο μόνος που μπορεί να αποδοθεί με ασφάλεια στη γραφίδα του. Στη συνέχεια, παρατηρούμε την ύπαρξη δύο ακόμη μουσικών χειρογράφων που αποδίδονται σε αυτόν. Πρόκειται για το χειρόγραφο της Βρετανικής Βιβλιοθήκης Add. 57942 για το οποίο πιστεύεται ότι τα περισσότερα φύλλα έχουν γραφθεί από τον Άγγελο Γρηγόριο, και για τον προαναφερθέντα κώδικα του Πανεπιστημίου του Duke, Συλλογή Kenneth Willis Clark 45, ο οποίος αποδίδεται εξ ολοκλήρου στον Άγγελο Γρηγόριο.

Για την ανάλυση του έργου του Αγγέλου Γρηγορίου επιλέξαμε τα Μαθήματα, αφ΄ ενός γιατί αποτελούν τον κύριο όγκο του έργου του, αφ΄ ετέρου γιατί έχουν καταγραφεί από τον ίδιο. Η μορφολογική μελέτη έγινε με βάση την ανάλυση των μορφολογικών τύπων των Μαθημάτων που επιχειρείται από τον Γρ. Στάθη στο έργο του *Οι Αναγραμματισμοί και τα Μαθήματα*. Όπως προέκυψε, ιδιαίτερα σημαντική

είναι η μορφολογική ποικιλία που παρουσιάζουν οι συνθέσεις του Αγγέλου Γρηγορίου. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε η ύπαρξη τριών μορφολογικών τύπων μαθημάτων: α) ενιαία σύνθεση χωρίς κράτημα, β) σύνθεση με παρεμβολή ενός κρατήματος (πρόλογος, κύριο μέρος, τέλος) και γ) σύνθεση με παρεμβολή ενός κρατήματος (κύριο μέρος, τέλος). Ο μορφολογικός τύπος ο οποίος ακολουθείται περισσότερο από τον Άγγελο Γρηγόριο είναι η σύνθεση με πρόλογο, κύριο μέρος και τέλος. Ακόμη, αξίζει να τονισθεί ότι ο Άγγελος Γρηγόριος χρησιμοποιεί και τους τρεις μορφολογικούς τύπους για τις συνθέσεις στις οποίες έχει γράψει και το κείμενο. Τέλος, αξιοπρόσεκτο είναι πώς διαφοροποιείται από την «παραδεδομένη» μορφολογία των καλοφωνικών μαθημάτων, αφού σε κάποιες συνθέσεις του παρατηρούμε την έλλειψη παρεμβλλομένων κρατημάτων, αναγραμματισμών αλλά και επαναλήψεων. Ανάλογη διαφοροποίηση έχει διαπιστωθεί και στην Κύπρο σε συνθέσεις “αναγραμματισμών” και “αναποδισμών” του Κωνσταντίνου Φλαγγή.

Η ανάλυση της καλοφωνικής σύνθεσης *Τω της σοφίας αλιευτικώ* καλάμω σε δ' ήχο⁵⁹ οδηγεί σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Παρόλο που χρησιμοποιούνται θέσεις οι οποίες είναι πολύ συνηθισμένες, όπως είναι για παράδειγμα η θέση του τρομικού, του ψηφιστού, του αντικενώματος και του λυγίσματος, ταυτόχρονα συναντώνται θέσεις-φράσεις μάλλον ασυνήθιστες σε αυτού του είδους τις συνθέσεις και πιο κατάλληλες για τα κράτηματα, όπως είναι για παράδειγμα το παρακάλεσμα με δύο ίσα, ή η χρήση δύο αργιών, όπως το απόδεσμα με ολίγον και διπλή. Περιστασιακά επίσης διαπιστώνεται ασυμφωνία μεταξύ μαρτυριών και τονικού ύψους της σύνθεσης, παρατήρηση η οποία αν συνδυαστεί με την καταγραφή κάποιων ερυθρών παραλλαγών οδηγεί στην υποψία ύπαρξης διφωνίας στη σύνθεση, τουλάχιστον σε κάποιες φράσεις.

Συνοψίζοντας λοιπόν, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πώς ο Άγγελος Γρηγόριος είναι ένας καινοτόμος συνθέτης, ο οποίος υπήρξε ένας σημαντικός κρίκος στο πλαίσιο της εξέλιξης της Ψαλτικής στην Κρήτη αυτής της περιόδου. Το έργο του και η συμβολή του σε αυτήν την ιδιαίτερη εξέλιξη ίσως θα άξιζε μία ευρύτερη μελέτη.

⁵⁹ Βλ. Σινά 1566, φ. 51v.

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Two Tns Gopias ayiatixw Kayapw (p. 51v)

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notation includes a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody is written in a style that combines Western musical notation with Greek letters (alpha, beta, gamma, delta, epsilon, zeta, eta, theta, iota, kappa, lambda, mu, nu, xi, omicron, pi, rho, sigma, tau, upsilon, phi, chi, psi, omega) and various rhythmic markings. Below the staff, there is a sequence of rhythmic symbols: T O O T O O O O O T O O O T O O O T O O O O O T O.

Handwritten musical notation on a five-line staff. Similar to the first system, it features a treble clef, a key signature of one flat, and a common time signature. The notation uses Greek letters and rhythmic markings. Below the staff, the rhythmic sequence is: T O O O T O O O O O O T O O O T O O O O T O.

Handwritten musical notation on a five-line staff. It includes a treble clef, a key signature of one flat, and a common time signature. The notation uses Greek letters and rhythmic markings. Below the staff, the rhythmic sequence is: T O T O O T O O T O O O O T O.

Handwritten musical notation on a five-line staff. It includes a treble clef, a key signature of one flat, and a common time signature. The notation uses Greek letters and rhythmic markings. Below the staff, the rhythmic sequence is: T O O T O O O O O T O O T O O T O O T O O O O T O.

Handwritten musical notation on a five-line staff. It includes a treble clef, a key signature of one flat, and a common time signature. The notation uses Greek letters and rhythmic markings. Below the staff, the rhythmic sequence is: T O O O O T O T O O O O T O T O T O T O T O.

U d U

Handwritten musical notation on a staff with notes and a vocal line below. The notes are mostly eighth and sixteenth notes. The vocal line consists of a series of 'a' characters, with some characters having diacritics or accents above them.

Handwritten musical notation on a staff with notes and a vocal line below. The notes are mostly eighth and sixteenth notes. The vocal line consists of a series of 'u' characters, with some characters having diacritics or accents above them.

Handwritten musical notation on a staff with notes and a vocal line below. The notes are mostly eighth and sixteenth notes. The vocal line consists of a series of 'a', 's', 't', 'w', and 'l' characters, with some characters having diacritics or accents above them.

Handwritten musical notation on a staff with notes and a vocal line below. The notes are mostly eighth and sixteenth notes. The vocal line consists of a series of 'l' characters, with some characters having diacritics or accents above them.

Handwritten musical notation on a staff with notes and a vocal line below. The notes are mostly eighth and sixteenth notes. The vocal line consists of a series of 'φ', 'σ', 'α', and 'a' characters, with some characters having diacritics or accents above them.

Handwritten musical notation on a staff. The top line contains a treble clef and a single note with a sharp sign. Below it, a series of notes with various ornaments and slurs are written. The bottom line contains a rhythmic notation: TGGG TGE TGEE TGGCTGGCTG.

Handwritten musical notation on a staff. The top line contains a treble clef and notes with slurs and ornaments. The bottom line contains a rhythmic notation: TEEEPPEPPEPPE TGE GPPPPPPPTG GPPPPPTG TGE TGE TGE.

Handwritten musical notation on a staff. The top line contains a treble clef and notes with slurs and ornaments. The bottom line contains a rhythmic notation: TEPPEPPE TEPPE TEPPE PEPPEPPTGTGG TG TG TGGCTGGCTG.

Handwritten musical notation on a staff. The top line contains a treble clef and notes with slurs and ornaments. The bottom line contains a rhythmic notation: TEPPEPPE TEPPEPPE.

Handwritten musical notation on a staff. The top line contains a treble clef and notes with slurs and ornaments. The bottom line contains a rhythmic notation: TEPPEPPEPPE TEPPEPPEPPE TEPPEPPEPPE.

Handwritten musical notation on a staff. The top line contains a treble clef and notes with slurs and ornaments. The bottom line contains a rhythmic notation: TGTG TEPPEPPE.

Handwritten musical notation on a single staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and slurs. Below the staff, the Greek text "Χρῖστος οὐρανὸν ἐβένδυσεν" is written in a stylized, handwritten font.

Handwritten musical notation on a single staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and slurs. Below the staff, the Greek text "ἐρῆνην ἡμῶν" is written in a stylized, handwritten font.

Handwritten musical notation on a single staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and slurs. Below the staff, the Greek text "ἀβελόου ἡμῶν" is written in a stylized, handwritten font.

Handwritten musical notation on a single staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and slurs. Below the staff, the Greek text "τοῦ ἁγίου πνεύματος" is written in a stylized, handwritten font.

Handwritten musical notation on a single staff with a treble clef. The notation includes various notes, rests, and slurs. Below the staff, the Greek text "ἀγαλλίασθε ἐν κυρίῳ" is written in a stylized, handwritten font.

